

NIVEL
bibliotheek

drieharingstraat 26
postbus 1568
3500 bn utrecht
telefoon: 030 319946

11 DEC. 1986

BIBLIOGRAFIE

ALTERNATIEVE GENEESKUNDE

Samenstelling: A. van der Velde

Oktober 1986

De bibliografie "Alternatieve geneeskunde" is een publicatie die deel uitmaakt van een serie van maandelijkse uitgaven van de afdeling Bibliotheek en Documentatie van het Nederlands instituut voor onderzoek van de eerstelijnsgezondheidszorg (NIVEL), Postbus 1568, 3500 BN Utrecht, telefoon: 030 - 319946.
Openingstijden: maandag t/m vrijdag 9.00 - 16.00 uur.

Het Nederlands instituut voor onderzoek van de eerstelijnsgezondheidszorg verzamelt en verspreidt kennis en informatie over structuur en functioneren van de eerstelijnsgezondheidszorg, mede in relatie tot andere sectoren van de gezondheidszorg en de maatschappelijke dienstverlening.

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	I
INLEIDING DOOR L. PETERS	V
GEBRUIKSAANWIJZING	XI
1. ALTERNATIEVE GENEESWIJZEN: GESCHIEDENIS EN ONTWIKKELING	1
2. MAATSCHAPPELIJKE CONTEXT	9
3. OVERHEID EN ADVIESORGANEN	43
4. SAMENWERKING EN INTEGRATIE	71
5. ONDERZOEK	78
6. BUITENLAND	109
AUTEURSINDEX	113
BRONNEN: ADRESSEN	119

Aanvankelijk was het de bedoeling voor deze bibliografie "alles" met betrekking tot alternatieve geneeswijzen te verzamelen.

Er zou een tijdslimiet aangehouden worden vanaf 1980. Dit bleek echter bij de eerste verzamel- en leesronde een te optimistisch uitgangspunt. Bovendien bleek het instellen van de Commissie Alternatieve Geneeswijzen (Commissie Muntendam) in 1977 een beter beginpunt te zijn, veel belangrijke publikaties verschenen vanaf die tijd.

Om de informatiestroom wat in te dammen is gekozen voor de invalshoek 'overheidsbeleid ten aanzien van ' alternatieve geneeswijzen. Het gaat hierbij om het door de overheid gevoerde beleid ten aanzien van onderzoek, financiering en experimenten met betrekking tot alternatieve geneeswijzen.

Na een algemeen hoofdstuk, waarin enkele publikaties zijn opgenomen over de opkomst en groei van alternatieve geneeswijzen in Nederland en globale inhoudelijke omschrijvingen van een aantal specifieke geneeswijzen volgt een hoofdstuk waarin vooral de maatschappelijke context belicht wordt. Hierin zijn publikaties beschreven met betrekking tot de houding van patiënten, hulpverleners en hulpverlenende instanties ten aanzien van alternatieve geneeswijzen. Vooral het toenemend gebruik dat patiënten maken van alternatieve geneeswijzen komt in dit hoofdstuk naar voren.

De meeste auteurs verbazen zich over het feit dat terwijl de consument duidelijk vraagt om de alternatieve hulpverlening, de financiële en wettelijke ondersteuning hiervan achterwege blijft.

In de discussie tussen alternatief en regulier is dan ook het voornaamste verwijt aan het adres van de 'alternatieven', dat juist over dit stijgend gebruik en over de effecten van de verschillende behandelingsmethoden te weinig harde gegevens bekend zijn. Pleidooien voor financiering en wettelijke regelingen

kunnen op deze manier slecht onderbouwd worden.

Effectonderzoek is hierbij het trefwoord.

Vanuitdit hoofdstuk worden een aantal lijnen gelegd naar hoofdstuk vijf, dat publikaties beschrijft met betrekking tot onderzoek naar en door 'alternatieven'.

Na hoofdstuk twee, dat vooral ingaat op de maatschappelijke context, volgt een hoofdstuk met betrekking tot het beleid van de overheid en haar adviesorganen.

Uit de meest recente kamerstukken blijkt dat de overheid zeker inspeelt op de groeiende belangstelling voor alternatieve geneeswijzen. Reeds met het instellen van de Commissie Muntendam in 1977, werd een begin gemaakt met het inventariseren van bestaande geneeswijzen en hun effecten.

In hoofdstuk vier komen reeds gestarte samenwerkingsprojecten en verdere integratieplannen van alternatieve en reguliere geneeskunde aan de orde.

Hier blijkt dat het in hoofdstuk twee aangestipte conflict met betrekking tot onderzoeksgegevens nog vaak het struikelblok voor samenwerking vormt.

Zoals reeds genoemd handelt hoofdstuk vijf over onderzoek met betrekking tot alternatieve geneeswijzen. Het laatste (zesde) hoofdstuk geeft een beperkt aantal publikaties over de houding ten opzichte van alternatieve geneeswijzen in het buitenland. Literatuur hierover is echter niet systematisch verzameld en alleen dan opgenomen, wanneer lijnen getrokken konden worden naar de nederlandse situatie.

Voor het opsporen van de in deze bibliografie opgenomen publicaties is gebruik gemaakt van de collectie van de bibliotheek van het Nivel. Daarnaast zijn publicaties opgenomen uit literatuurlijsten samengesteld door de bibliotheken van het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, van de Ziekenfondsraad en van de Nationale Raad voor de Volksgezondheid.

Verder is contact gelegd met het Transferpunt voor Geïntegreerde Geneeskunde voor achtergrondinformatie betreffende de stand van zaken rond onderzoek naar en

binnen de alternatieve geneeswijzen en attendering op de laatst verschenen literatuur rond dit onderwerp. Ook werd een bezoek gebracht aan het IDAG (Informatie en Documentatiecentrum Alternatieve Geneeswijzen). Hier werd gebruik gemaakt van het aanwezige tijdschriftenbestand. Een enkele publicatie werd opgenomen uit het bestand van de Universiteitsbibliotheek van Utrecht.

Deze bibliografie pretendeert geen volledigheid. Wij houden ons dan ook aanbevolen voor relevante toevoegingen.

De bibliografie is omstreeks eind september afgesloten, publicaties van na september 1986 zijn niet meer opgenomen.

INLEIDING

Afgaande op de aandacht in de media lijkt het alsof alternatieve geneeswijzen pas sinds zo'n tien jaar toegepast worden. In hoeverre dit werkelijk het geval is, is niet eenvoudig na te gaan: gegevens over het raadplegen van alternatieve genezers vóór deze periode zijn nauwelijks voorhanden. Wel is bekend dat een deel van de alternatieve geneeswijzen die nu zo in de belangstelling staan al veel langer toegepast worden. Desondanks hebben zich, naast al langer bestaande geneeswijzen zoals bijvoorbeeld de paranormale en kruidengeneeswijzen, een groot aantal nieuwe geneeswijzen (en genezers) aangediend.

Over het waarom van deze opkomst en de toenemende acceptatie van alternatieve geneeswijzen is weinig bekend. Vroon (1985) stelt dat de toenemende acceptatie in elk geval niet herleid kan worden op de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek naar het effect van deze geneeswijzen, maar veeleer op het simpele feit dat het aantal contacten tussen patiënten en alternatieve genezers sterk is toegenomen. Of dit laatste inderdaad zo is, we meldden het al eerder, kan niet met cijfers gestaafd worden. Het is in elk geval wel zo dat alternatieve geneeswijzen, en vooral de ervaringen van patiënten hiermee, in toenemende mate in de openbaarheid komen en daarmee tot een verhoogde maatschappelijke acceptatie aanleiding lijken te geven. Waarom dit juist het afgelopen decennium is gebeurd is hiermee echter nog niet beantwoord. Wellicht spelen de volgende ontwikkelingen een rol.

-Er is sprake van een toenemende kritiek op de reguliere geneeskunde: te hoge pretenties (slechts succesvol bij beperkt aantal aandoeningen), of erger, iatrogene (bij)werkingen, te technologisch, te afstandelijk, etc.....

Van belang hierbij is dat deze kritiek niet alleen door 'buitenstaanders' als Illich verwoord is maar ook vanuit de beroepskring zelf (o.a. het boek van Dunning over 'het onvermogen in de geneeskunde').

-Een tweede ontwikkeling is dat patiënten -niet alleen

met betrekking tot de gezondheidszorg- in toenemende mate een actieve rol spelen in hun contacten met artsen. Dit komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in het feit dat patiënten soms tegen (of althans zonder) advies van hun huisarts op een verwijzing naar een medisch specialist aandringen (zie o.a. Krol, 1985), maar ook omgekeerd, een aanbod voor een 'reguliere' behandeling weigeren en op eigen initiatief een alternatieve genezer raadplegen.

-Een derde, met de eerste samenhangende factor is de veranderende opstelling en presentatie van artsen ten opzichte van hun patiënten. Het klassieke beeld van de alleswetende en -kunnende autoriteit op het gebied van ziekte en gezondheid maakt plaats voor de -nog steedsdeskundige gesprekspartner die eerst vraagt wat de patiënt aan zijn klacht denkt te gaan doen, informeert en adviseert en zonodig onzekerheid en onvermogen aan de patiënt laat blijken.

Deze ontwikkelingen lopen niet alleen parallel met een groeiende acceptatie van alternatieve geneeswijzen als maatschappelijk verschijnsel maar ook met een voortschrijdend professionaliseringsproces van degenen die alternatieve geneeswijzen toepassen en zich als alternatief genezer afficheren. Particuliere ziektekostenverzekeraars vergoeden steeds vaker de kosten van alternatieve geneeswijzen. Sommige ziekenfondsen bieden hiertoe eveneens mogelijkheden, alternatieve genezers organiseren zich in toenemende mate, ze gaan regels hanteren voor de toetreding tot hun beroepsorganisaties: het zijn, tesamen met een toenemende bereidheid van reguliere artsen om met alternatieve genezers samen te werken, allemaal uitingen van een gevorderd professionaliseringsproces, zoals zich dat nog niet zo lang geleden ook met betrekking tot fysiotherapeuten heeft afgespeeld.

In hoeverre deze parallele ontwikkelingen -een tendens tot 'déprofessionalisering' van de reguliere geneeskunde en tot professionalisering van de alternatieve geneeskunde- op het microniveau van de hulpvragerpatiënt tot uitdrukking komen is moeilijk vast te stellen. De beweegredenen die patiënten hebben om, naast of

in plaats van behandeling door reguliere artsen, alternatieve genezers te raadplegen kunnen zeer uiteenlopen. De door Aakster (1975) gemaakte indeling in drie categorieën patiënten: de 'gefrustreerden' (in de reguliere geneeskunde), de 'pragmatici' (baat het niet, het schaaft ook niet) en de 'principiëlen' (tegenstanders reguliere geneeskunde en/of voorstanders alternatieve geneeskunde) is een eerste poging hiertoe. De relatie van deze karakteristieken met de hiervoor geschetste ontwikkelingen is echter niet eenduidig vast te stellen. Een voorbeeld. Een huisarts 'nieuwe stijl' die z'n patiënt duidelijk de grenzen van zijn kunnen laat blijken zal bij de ene patiënt juist vertrouwen wekken terwijl andere patiënten dit 'onvermogen' juist als zwakte zien. Ook de enorme diversiteit binnen de alternatieve geneeswijzen wat betreft achterliggende verklareingsmodellen van ziekte, de toegepaste behandelingsmethoden, de wijze waarop de patiënt (actief) bij de behandeling wordt betrokken, maakt het aannemelijk dat de motieven van patiënten om een alternatieve genezer te raadplegen sterk uiteen zullen lopen (en soms zelfs tegengesteld zullen zijn).

Bij de maatschappelijke acceptatie van alternatieve geneeswijzen zijn, behalve degenen die deze geneeswijzen beroepshalve uitoefenen, drie partijen betrokken: patiënten, instanties in de beleids- en financiële sfeer en reguliere genezers. Staan de eerste twee groeperingen over het algemeen redelijk welwillend ten opzichte van alternatieve geneeswijzen, bij de reguliere genezers ligt dit complexer. Een niet onaanzienlijk deel van de reguliere genezers, vooral artsen en fysiotherapeuten, past zelf alternatieve behandelingsmethoden toe en staat -uiteraard- eveneens welwillend ten opzichte van (sommige) alternatieve geneeswijzen. De groep reguliere genezers -we beperken ons gemakshalve tot artsen- die zelf geen alternatieve behandelingsmethoden toepast, is in z'n opstelling zeer gevarieerd. Sommigen stellen zich in hun contacten met patiënten (zij het vanuit verschillende overwegingen) welwillend op: ze verwijzen patiënten naar alternatieve genezers en onderhouden contacten met deze genezers.

Anderen stellen zich op het standpunt dat zolang (objectieve) effecten van alternatieve geneeswijzen niet zijn aangetoond het hun taak is patiënten te 'weerhouden' alternatieve genezers te consulteren. Dat dit de betreffende arts en de patiënt soms voor aanzienlijke problemen zal stellen wordt des te pregnanter als ziektekostenverzekeraars aan de vergoeding van alternatieve geneeswijzen de voorwaarde verbinden dat de eigen huisarts of specialiste met deze behandeling moeten instemmen (zie Bol, 1980).

De discussie over alternatieve geneeswijzen is de afgelopen jaren in snel tempo van karakter veranderd. Aanvankelijk stond er maar ~~een~~ vraag centraal: helpt het of helpt het niet, met daaraan gekoppeld vragen als hoe nuttig, nodig of schadelijk zijn alternatieve geneeswijzen. De wetenschappelijke beantwoording van deze vraag is tot nu toe in een methodenstrijd blijven steken. En zelfs al zou er overeenstemming komen over de wijze waarop deze effectvraag beantwoord moet worden en over de uitgangspunten bij de interpretatie van de resultaten, dan vereist dit nog een dermate omvangrijke en langdurige onderzoeksinspanning dat de beantwoording al langs een andere weg -die van maatschappelijke acceptatie en legitimering- is afgerond. In de discussie over alternatieve geneeswijzen komt dit nu al tot uiting in vragen naar hoe (en niet meer of) reguliere en alternatieve genezers moeten samenwerken, vragen naar de wijze waarop aspecten van de reguliere geneeskunde in de opleiding van alternatieve genezers verwerkt kunnen worden (en vice versa), hoe -bij alternatieve genezers- 'het kaf van het koren' gescheiden kan worden en tenslotte vragen naar overeenkomst in de werkzame factoren van zowel reguliere als alternatieve geneeskunde (bijvoorbeeld het placebo-effect en de genezer-patiënt relatie).

Voor de bemoeienis van de wetenschap met alternatieve geneeswijzen kan verwacht worden dat deze vragen - naast vragen naar het effect- in toenemende mate onderwerp van studie zullen gaan vormen. In dit opzicht bestaat er overeenkomst met het onderzoek naar psycho-

therapie: ook hier is sprake van een maatschappelijk geaccepteerde behandelingsvorm, ook hiet aanvankelijk alleen vragen naar het objectief vaststelbare effect (o.a. bij motie van mevrouw Beckers aan de regering in 1980) en ook hier pleidooien voor onderzoek naar de alledaagse praktijk (incl. satisfactie-onderzoek) in plaats van onderzoek naar het effect (zie Schnabel, 1980). Met betrekking tot alternatieve geneeswijzen komt deze koerswijziging duidelijk tot uiting in de in februari 1986 uitgebrachte voortgangsrapportage alternatieve geneeswijzen 1986 aan de Tweede Kamer waarin de (toenmalige) staatssecretaris Van der Reijden stelt dat er geen objectieve of wetenschappelijke argumenten zijn de ene therapie als beter of minder goed dan andere therapieën te bestempelen, omdat het subjectieve waarderingspatroon daarbij in het geding is.

L. Peters

Literatuur:

Aakster, C.W.

Patiëntenmotieven en niet-officiële genezers/ C.W. Aakster.-
Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde; jrg. 119,
1975, p.1611-1619

Bol, F.A.

Alternatieve geneeswijzen en verzekeringen/ F.A. Bol.-
Medisch Contact; jrg.35, no.10, mrt. 1980, p.295

Dunning, A.J.

Broeder ezal: over het onvermogen in de geneeskunde/
A.J. Dunning.- Utrecht: Wetenschappelijke uitgeverij
Bunge, 1982

Krol, L.J.

De consument als leidend voorwerp in de gezondheidszorg: onderzoek naar de achtergronden van verwijzingen naar de kinderarts/ L.J. Krol.- Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 1985
Academisch proefschrift

Schnabel, P.

De beurse plekken van het effectonderzoek in de psychotherapie/ P. Schnabel.-

In: R. Aarsen, Over de evaluatie en effectmeting van psychotherapie.- Utrecht: NcGv, 1980

Vroon, P.A.

Reguliere en alternatieve geneeskunde: een overbodige discussie/ P.A. Vroon.-

Metamedica; jrg.64, no.5, 1985, p.379-389

GEBRUIKSAANWIJZING BIJ DE BIBLIOGRAFIE

*In deze bibliografie is gekozen voor een bepaalde structuur (hoofdstukindeling). Daar niet elke publicatie specifiek onder een hoofdstuk te plaatsen is, zijn een aantal publikaties onder meerdere hoofdstukken opgenomen.

Bij de eerste vermelding wordt de volledige titelbeschrijving inclusief referaat opgenomen, bij de tweede vermelding wordt alleen de titelbeschrijving gegeven met een verwijzing naar het nummer waarbij het referaat wel is opgenomen.

*De onder de titelbeschrijving annex referaat vermelde nummers, verwijzen naar de hoofdstukken waarin de betreffende publicatie is opgenomen.

*De onder de titelbeschrijving annex referaat vermelde instituutnamen, geven de plaats aan waar de publicaties ter inzage zijn.

*Van de genoemde instituten, is de eerst vermelde de verzorger van het referaat.

*Om het zoeken te vergemakkelijken is een alfabetische auteursindex samengesteld. Naast schrijvers zijn hierin opgenomen: geïnterviewden, sprekers van bijvoorbeeld congressen en verzorgende instanties.

1. ALTERNATIEVE GENEESWIJZEN: GESCHIEDENIS EN ONTWIKKELING

1

Aakster, C.

Alternatieve geneeswijzen: maatschappelijke aanvaarding en verwerping/ C. Aakster.-

Deventer: Van Loghum Slaterus, 1981

Na een duidelijk overzicht van de ontstaansgeschiedenis van alternatieve geneeswijzen tot motieven voor bezoek aan alternatieve genezers, wordt ingegaan op de belangrijkste problemen van de opkomst van alternatieve geneeswijzen in de hedendaagse maatschappij. Aan de orde komen problemen rond theorievorming, wetenschappelijk onderzoek, jurisprudentie en ziektekostenverzekeringen. Daarnaast wordt kort ingegaan op de maatschappelijke reacties en wordt een beeld van de toekomst geschetst.

1,2 (niveau)/zfr/wvc

2

Adrichem, J.A.M. van

Waar blijven de alternatieven?/ J.A.M. van Adrichem.-
Kontakt; jrg.33, juli 1984, p.12-20

Beknopt overzicht van de ontwikkelingen rond alternatieve geneeskunde (historie, cijfers e.d.). Daarna volgt een kort overzicht van de politieke omstandigheden waarin de alternatieve geneeswijzen zich bevinden (regering, politieke partijen, adviesorganen, tegenover organisaties van alternatieve genezers zoals LOPAG en NOVAG). Als laatste wordt het probleem van ziektekostenvergoeding aangesneden.

De auteur geeft op basis van het voorgaande vijf stellingen:

- in het ziekenfondspakket zal iets (!) moeten wijken voor de alternatieve geneeswijzen,
- kennis en uitoefening van alternatieve geneeskunde bij reguliere artsen moet gestimuleerd worden,

- er zullen aan alle alternatieve genezers (ook regulier) eisen gesteld moeten worden,
- zolang de alternatieve geneeswijzen nog niet in het ziekenfondspakket zijn opgenomen dan wel in een Aanvulling met vrije keuze,
- bij het vestigingsbeleid van huisartsen rekening houden met wensen bevolking t.a.v. alternatieve geneeskunde.

1,3 nivel/zfr

Alyon, L.

Nu en de toekomst: de relatie tussen de georganiseerde alternatieve artsen en de NOVAG-licentiehouders c.q. beroepsbeoefenaren nu en mogelijkheden voor de toekomst/ L. Alyon.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.3, no.12, 1986, p.118-122

Idem, no. 26

2,1 nivel/idag

3

Bakker, L.F.

Alternatieve geneeswijzen en kwakzalverij/ L.F. Bakker.-

Medisch Contact; jrg.39, no.47, nov.1984, p.1505-1506

De auteur pleit in dit artikel voor homeopathie, natuurgeneeskunde, acupunctuur en anthroposofische geneeskunde als integraal onderdeel van het medisch handelen en wijst zelfstandige beroepsuitoefening door leken af. Hij legt vooral nadruk op het feit dat kennis op het gebied van medische diagnostiek de voornaamste eis voor bevoegdheid is. Voor het magnetiseren waarmee artsen zelf niets van doen willen hebben, beveelt hij het 'verlengde-arm'-systeem aan.

1,4 nivel/zfr

4

Berliner, H.S.

The holistic alternative to scientific medicine: history and analysis/ H.S. Berliner, J.W. Salmon.-

De opkomst van de holistische geneeskunde heeft gedeeltelijk te maken met de toenemende ontevredenheid van de consument met de geboden gezondheidszorg. Dit artikel gaat de opkomst en het verval van de moderne geneeskunde na door het analyseren van het overwicht van de wetenschappelijke geneeskunde en haar beoefenaars. Daarna wordt de recente uitdaging beschreven van de holistische geneeskunde met haar theorieën en therapieën aan de wetenschappelijke geneeskunde in haar organisatorische vorm en praktische inhoud. De holistische geneeskunde wordt beoordeeld op organisatorische vormen en concepten en de relatie tussen holistische geneeskunde en de noden van een geavanceerde kapitalistische maatschappij worden besproken.

1,2 nivel/wvc

5

Bodde, H.G.

Homeopathie: een begripsbepaling/ H.G. Bodde.-
Modern medicine; jrg.8, no.1, 1984, p.63-69

Een korte inleiding in de homeopathie: ontstaansgeschiedenis, de praktijk, de bijzondere arts-patiëntrelatie en de homeopathie in de huisartsgeneeskunde.
1,0 nivel

6

Brokke, L.H.

Holisme/ L.H. Brokke.-
Metamedica; jrg.63, no.4, 1984, p.305-310

Korte inleiding met betrekking tot het begrip holisme (c.q. humanistische geneeskunde). Holisme wordt vaak gebruikt als voorbeeld voor integratie van reguliere en alternatieve geneeskunde.
1,4 nivel/wvc/zfr

Dijk, P. van

Geneeswijzen in Nederland: compendium van niet-universitaire geneeswijzen/ P. van Dijk.-
Deventer: Ankh-Hermes, 1984

In een korte inleiding geeft Van Dijk een overzicht van de geschiedenis van alternatieve geneeswijzen, omvang van alternatieve geneeswijzen, demografische kenmerken van gebruikers, motieven van patiënten en aandoeningen waarmee zij bij alternatieve therapeuten komen.

Hierna volgt een uitgebreide beschrijving van 24 specifieke therapieën, waarbij wordt ingegaan op de geschiedenis, filosofie, diagnostiek, therapie, instrumenten, onderzoek, resultaten, indicaties, kosten, aantal behandelingen, organisaties, opleidingen, aantal beoefenaars, tijdschriften, adressen en literatuur van elke geneeswijze.

Het laatste hoofdstuk geeft een verzameling van overige geneeswijzen, met een korte beschrijving.

Dijk, P. van

Niet-universitaire geneeswijzen in Nederland: inleiding en overzicht/ P. van Dijk.-
Intermediair; jrg.13, no.4, 1977, p.1,3,5,7,41,43,45,47

Auteur geeft een beknopt totaaloverzicht van de geschiedenis en ontwikkeling van alternatieve geneeskunde, waarbij de wetgeving op het gebied van de geneeskunde een grote rol heeft gespeeld. Bij dit artikel is een schematisch overzicht van de verschillende alternatieve geneeswijzen c.q. behandelingen gevoegd, voorzien van het geschatte aantal beoefenaren, de grondlegger(s), de bijbehorende ziektebegrippen, diagnoses en therapieën.

1,2 nivel

Drogendijk, A.C.

Alternatieve geneeskunde/ A.C. Drogendijk.-
 Sociaal Bestek; jrg.40, 1978, p.38-41 + 56-60

In het eerste artikel wordt een overzicht gegeven van de ontstaansgeschiedenis van alternatieve geneeswijzen en een cijferoverzicht van praktijkomvang tot beoefenaars per discipline.

In het tweede (vervolg-) artikel wordt ingegaan op de motieven van patiënten, maatschappelijke achtergronden, kostenaspecten en wettelijke regelingen.

1,2 nivel/wvc

Dummer, Th.G.

De natuurtherapeut in de internationale maatschappij/ Th.G. Dummer.-

Lichaam en Geest: tijdschrift voor natuurgeneeswijzen;
 jrg.33, no.1, 1986, p.27-30

De positie van natuurgeneeswijzen op internationaal niveau wordt besproken, waarbij vooral het belang van vrije keuze in geneeskundige hulp voor iedereen benadrukt wordt.

1,6 nivel/idag

Iemhoff, W.G.J.

Geneeskunde, regulier of alternatief?/ W.G.J. Iemhoff.-
 Maandblad Geestelijke Volksgezondheid; jrg.39, no.10,
 1984, p.1069-1073

Idem, no. 57

2,1 ncgv/wvc/zfr/nivel

Mees, L.F.C.

Geneeskunde op de drempel: ziekte en genezing in verleden, heden en toekomst/ L.F.C. Mees.-

Zeist: Vrij Geestesleven, 1985

Plaats, K.T. van der

De alternatieve chaos en de mogelijke oplossing/ K.T. van der Plaats.-

Lichaam en geest; jrg.33, no.2, 1986, p.2-3

Idem, no. 67

2,1 nivel/idag

12

Schamhart, D.H.J.

Alternatieve geneeskunde en computer literatuurgegevensbestanden/ D.H.J. Schamhart, F.A.C. Wiegant.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.1, no.4, nov. 1984, p.182-184, lit.opgn.

13

Thung, P.J.

Alternatieve geneeswijzen: achtergronden en definities, als aanzet tot nadere analyse/ P.J. Thung.-

Controversen in de geneeskunde/ onder red. van A. Que-rido, J.Roos.- Utrecht: Bunge, 1980.- p.84-97

Aanzet tot het analyseren van begrippen rond alternatieve geneeskunde, ter onderbouwing van de discussie tussen 'alternatief' en 'regulier'.

1,0 nivel

14

Vanderpool, H.Y.

The holistic hodgepodge: a critical analysis of holistic medicine and health in America today/ H.Y. Vanderpool.-

Journal of Family Practice; jrg.19, no.6, 1984, p.773-781

In tegenstelling tot wat algemeen aangenomen wordt, bestaat er niet een enkele holistische beweging, veel theorieën en therapieën die nu holistisch genoemd worden zijn niet nieuw binnen de Amerikaanse geneeskunde. De holistische beweging veronderstelt vier verschillende benaderingen ten aanzien van geneeskunde en gezondheid, elk met haar eigen theo-

retisch perspectief, historische achtergrond en therapeutische handelingen. De term 'holistisch' verwacht de verschillen tussen deze benaderingen, omschrijft niet hun positieve en negatieve punten en is als algemene term eerder verwarrend dan bruikbaar.

1,6 nivel

15

Verbrugh, H.S.

'Alternatieve geneeswijzen': en het Prokrustusbed van het regulier begrip/ H.S. Verbrugh.-
Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.1, no.6, 1985, p.245-249

Medisch-wetenschappelijk en wetenschapsfilosofisch artikel met betrekking tot de tegenstelling tussen 'alternatief' en 'regulier'.

Auteur behandelt twee stellingen:

- alternatieve geneeswijzen komen nog slechts incidenteel ter sprake op het niveau waar de discussie thuishoort, nl. op het niveau van grondslagenonderzoek,
- de alternatieve sector vertoont weinig of geen vooruitgang in de zin waarin het begrip 'vooruitgang' in de wetenschapstheorie functioneert.

1,5 nivel/zfr/idag

Vlasblom, R.

Grenzen aan de alternatieve geneeskunde/ R. Vlasblom.-
Intermediair; jrg.21, no.20, 1985, p.31-35

Aan de hand van literatuur wordt een overzicht gegeven van de stand van zaken rond de alternatieve geneeskunde. Ondanks de veronderstelling dat de belangstelling voor alternatieve geneeswijzen de laatste jaren is toegenomen, blijken onderzoeksgegevens hieromtrent geheel te ontbreken.

1,5 wvc/zfr

Wellen, J.

Alternatieve geneeswijzen/ J. Wellen.-

Metamedica; jrg.56, no.10, 1977, p.198-203

Uitgaande van de maatschappelijke integratie van de officiële gezondheidszorg, belicht de auteur de positie van de alternatieve gezondheidszorg. Verder gaat hij in op de omvang van de alternatieve geneeskunde en de vraag vanwaar de grote belangstelling.
1,0 nivel/wvc

2. MAATSCHAPPELIJKE CONTEXT

Aakster, C.

Alternatieve geneeswijzen: maatschappelijke aanvaarding en verwerping/ C. Aakster.-

Deventer: Van Loghum Slaterus, 1981

Idem, no. 1

1,2 (niveel)/zfr/wvc

18

Aakster, C.W.

De Wet op de geneesmiddelenvoorziening vanuit de alternatieve hoek beschouwd/ C.W. Aakster.-

Pharmaceutisch Weekblad; jrg.121, no.33/34, aug.1986, p.787-792

Wanneer men vanuit de reguliere geneeskunde naar de bestaande wetgeving kijkt, dan lijkt al het bestaande daaronder heel redelijk te plaatsen. Kijkt men echter vanuit de alternatieve geneeswijzen naar diezelfde wetten, dan wordt opeens duidelijk dat deze wetten gemaakt zijn ter regeling en bescherming van een bepaalde opvatting van geneeskunde en dat er voor andere ontwikkelingen in feite geen ruimte is binnen die wetgeving. In het algemeen realiseert men zich onvoldoende en worden de bestaande wetten universeel toepasbaar geacht. Een en ander zal worden toegelicht aan de hand van de Wet op de geneesmiddelenvoorziening.

Ook verschenen in : Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.2, no.10, 1985, p.208-212
2,0 niveel

19

Aakster, C.W.

Nieuwe wegen in de gezondheidszorg: een opmerkelijke conferentie/ C.W. Aakster.-

Medisch Contact; jrg.37, no.36, 1982, p.1115-1119

Verslag van de conferentie "New directions for health" in London, april 1982. De belangrijkste uitkomst luidt dat onze gezondheidszorg te complex en te duur geworden is. Te veel nog wordt getracht oude oplossingen voor nieuwe ziekten en problemen aan te dragen. Nodig is een holistische gezondheidszorg, die orthodoxe en alternatieve geneeswijzen tot een samenhangend geheel verbindt.

2,0 nivel

20

Aakster, C.W.

Maatschappelijke achtergronden van niet-officiële gezondheidszorg/ C.W. Aakster.-

Metamedica; jrg.56, no.10, 1977, p.203-211

De invloed van maatschappelijke ontwikkelingen op de opkomst van niet-officiële geneeswijzen. Besproken worden ook enkele voorwaarden die maatschappelijke erkenning mede lijken te beïnvloeden, zoals medische effectiviteit, een wetenschappelijk verklaringsmodel als grondslag voor diagnostiek en behandeling en empirische toetsbaarheid. Vooral op wetenschappelijke onderbouwing van de niet-officiële geneeswijzen wordt aangedrongen, waarbij resultaten van een aantal onderzoeken worden genoemd.

2,0 nivel/wvc

21

Aakster, C.W.

Alternatieve ontwikkelingen in de gezondheidszorg

In: Gezondheidszorg en samenleving/ C.W. Aakster.- Assen: Van Gorcum, 1981.- p.107-129

Waarin een uitgebreide schets van de hedendaagse gezondheidszorgstructuren en daarin gelaten mogelijkheden tot alternatieven, die overigens volgens de auteur uiterst klein zijn. De auteur weet echter een uitgebreid beeld te schetsen van een alternatieve gezondheidszorg waarbij voor de invoering geen centraal geleide planmatige activiteit nodig zal zijn. Maatschappelijke tolerantie is de enige

voorwaarde.

2,0 niveau

22

Aakster, C.W.

Niet-officiële hulpverlening: mode of signaal?/ C.W. Aakster.-

Tijdschrift voor Ziekenverpleging; jrg.30, 1977, p.351-356

Verslag van een beperkte pilot studie met betrekking tot motieven om naar niet-officiële hulpverleners te gaan. Men spreekt van een motieven-structuur, omdat zij in wisselende combinatie voorkomen. Als motieven worden beschreven: afstotende krachten vanuit de officiële geneeskunde, perceptie ten aanzien van de eigen kwaal, aanbevelingen ten aanzien van de niet-officiële geneeskunde, aantrekkende krachten vanuit de niet-officiële geneeskunde, legitimiteit. Verder wordt een indeling in categorieën van patiënten gegeven die gebruik maken van de diensten van niet-officiële geneeskunde.

2,0 niveau/wvc

23

Aakster, C.W.

Politieke dimensie van alternatieve geneeswijzen/ C.W. Aakster.-

De Paranormale Genezer; jrg. 22, no.5, 1981, p.3-11

Voordracht gehouden ter gelegenheid van het congres van de Vereniging GRAG. Aakster legt een relatie tussen uitgangspunten en kenmerken van alternatieve geneeswijzen en algemeen maatschappelijke ontwikkelingen, om de politiek-maatschappelijke dimensie van alternatieve geneeswijzen zichtbaar te maken. Hij doet dit aan de hand van de volgende begrippen: het holistische denken, het kwaliteitsdenken, de versterking van het zelfgenezende vermogen, de onschaadelijkheid, een gezondere leefwijze en de eigen verantwoordelijkheid. Verder noemt hij een aantal maatregelen om de noodzakelijke ruimte voor de al-

ternatieve geneeswijzen te creëren.
2,0 nivel/wvc

24

Aakster, C.W.

Stelselwijzigingen ziektekostenverzekering en de alternatieve geneeswijzen/ C.W. Aakster.-
Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde;
jrg.1, no.4, 1984, p.185-188

De regering overweegt een rigoreuze verandering in het stelsel van ziektekostenverzekeringen. De tendens neigt naar het instellen van een algemene ziektekostenverzekering of volksverzekering. In dit artikel wordt gesteld dat dit niet de oplossing zal zijn voor de nu bestaande problemen met het huidige systeem. De auteur pleit echter voor een systeem waarbij de patiënt zelf kiest voor de goedkoopste en effectiefste zorg.

2,3 nivel/idag

Aakster, C.W.

Blokkades in de discussie tussen regulier en alternatief: een casus/ C.W. Aakster.-
Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde;
jrg.1, no.3, 1984, p.31-35

Idem, no. 145
5,2 nivel/idag

Aakster, C.W.

Onderzoek naar de effectiviteit van een behandeling met homeopatische en fytotherapeutische preparaten/ C.W. Aakster.-
Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde;
jrg.1, no.1, 1984, p.21-27

Idem, no. 146
5,2 nivel/wvc/zfr/idag

Aakster, C.W.

Uitgangspunten en overwegingen betreffende het effectiviteitsonderzoek in de alternatieve geneeswijzen/ C.W. Aakster.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.1, no.5, 1985, p.213-222

Idem, no. 147

5,2 nivel/zfr/idag

Aakster, C.W.

De fytotherapie in het licht van sociaal-kulturele veranderingsprocessen/ C.W. Aakster.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.2, no.9, 1985, p.133-138

Idem, no. 148

5,2 nivel/zfr/idag

25

Alternatieve

Alternatieve geneeswijzen duur te verzekeren.-

Consumentengids; jrg.32, no.1, 1984, p.11-14

In de discussie over onderzoek naar de effecten van alternatieve geneeswijzen spelen kosten een grote rol. Men vreest bijvoorbeeld dat opnemng van alternatieve geneeswijzen in het ziekenfondspakket de gezondheidszorg duurder zal maken. In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de bestaande vergoedingen door particuliere ziektekostenverzekeraars. Men stelt hierbij dat in het huidige systeem weinig keuzevrijheid is; bovendien is niet bewezen dat grotere keuzevrijheid tot kostenverhogingen leidt. "Vertrouwen in de zelfgekozen geneesheer is belangrijk voor de effectiviteit van de therapie".

2,5 nivel/zfr

Alternatieve

Alternatieve geneeswijzen: hoewel omstreden in opmars: themanummer.-

Inzet; jrg.7, no.9, 1983, p.13-35

Idem, no. 83
3,2 nivel/zfr

26

Alyon, L.

Nu en de toekomst: de relatie tussen de georganiseerde alternatieve artsen en de NOVAG-licentiehouders c.q. beroepsbeoefenaren nu en mogelijkheden voor de toekomst/ L. Alyon.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde;
jrg.3, no.12, 1986, p.118-122

Ingegaan wordt op de functies die het Artsenoverleg Alternatieve en Additieve Geneeswijzen (AAG) vervult, met nadruk op doelstellingen en activiteiten. Vervolgens wordt een beschouwing gegeven van de huidige situatie van de alternatieve artsen en therapeuten en wordt nader ingegaan op toekomstige ontwikkelingen en verwachtingen in het alternatieve veld.

2,1 nivel/idag

Bakker, F.J.

Beter met de zwamvlok: communicatie en adoptie van alternatieve geneeswijzen/ F.J. Bakker.-

Intermediair; jrg.16, no.26, 1980, p.37-45

Idem, no. 152
5,2 nivel/wvc

27

Bakker, L.F.

Alternatieve geneeswijzen magie of werkelijkheid?/ L.F. Bakker.-

Medisch Contact; jrg.39, no.3, 1984, p.71-74

Dat de alternatieve geneeswijzen binnen de officiële geneeskunde in het algemeen nog geen erkenning vinden komt doordat hun vertegenwoordigers vasthouden aan irrationele en magische verklaringswijzen. Accepteert men de aan diverse alternatieve geneeswijzen ten grondslag liggende specifieke psychodynamische

sche werking, dan moet men -mede op basis van de bereikte resultaten- wel tot de conclusie komen dat voor bepaalde gevallen bepaalde alternatieve geneeswijzen eventueel toegepast met de verworvenheden van de reguliere geneesmethoden, zinvol kunnen zijn. In dit artikel wil de auteur -gewezen lid van de Commissie Alternatieve Geneeswijzen- de genoemde specifieke werking aantonen.

2,0 nivel/zfr/wvc

Bakker, L.F.

Verslagen symposium "Homeopathie in de eerste lijn, 1985"/ L.F. Bakker, M.J. Smulders, H.G. Bodde.-
Similia similibus curentur; jrg.15, no.3, sep.1985, p.64-81

Idem, no. 133

4,2 wvc

28

Bergeijk, P.A.G. van

Alternatieve geneeswijzen in het ziekenfondspakket: geen kostenbesparing/ P.A.G. van Bergeijk, F.T. Schut.-
Economisch Statistische Berichten; jrg.68, no.3434, nov.1983, p.1110-1116

Kosten-batenanalyse van ziekenfondsvergoeding voor alternatieve geneeskundige behandeling. Geconcludeerd wordt, dat de samenleving op korte termijn geen financieel voordeel kan behalen door alternatieve geneeswijzen in het verstrekkingenpakket van de ziekenfondsen op te nemen en dat berekeningen, die aanzienlijke besparingen in het vooruitzicht stellen wanneer hier wel toe zou worden overgegaan (onderzoeken van A.J.Th. Ellenbroek en C.W. Aakster), berusten op onjuiste veronderstellingen.

2,3 wvc/nivel

Berliner, H.S.

The holistic alternative to scientific medicine: history and analysis/ H.S. Berliner, J.W. Salmon.-
International Journal of Health Services; jrg.10, no.1,

1980, p.133-147

Idem, no. 4
1,2 nivel/wvc

29

Bestuur

Bestuur Amnestie wijst onderzoek naar de Moermantherapie af.-

Uitzicht; no.7, 1984, p.6-8

Volledige weergave van een brief van het bestuur van Amnestie aan o.a. de Begeleidingscommissie Onderzoek Moermantherapie. Op grond van bezwaren tegen o.a. de vierde versie van het onderzoeksprotocol, met name de patiëntenselectie, wordt het onderzoek afgewezen.
2,5 wvc

30

Boer, E.J.

Commissie-Muntendam wil acupunctuur apart honoreren/
E.J. Boer.-

Inzet; jrg.2, no.11, 1978, p.19-24

Samenvatting en bespreking -voor wat betreft acupunctuur- van de conclusies van de Commissie Muntendam.

2,3 nivel/wvc

31

Boer, E.J.

Alternatieve geneeswijzen vallen nog moeilijk te honoreren: vergelijkend onderzoek ontbreekt/ E.J. Boer.-

Inzet; jrg.1, no.2, 1977, p.20-21

Artikel naar aanleiding van het Nationaal Kongres en Manifestatie van de Commissie "Gelijke rechten voor alle geneeswijzen". Een belangrijke conclusie die de auteur trekt: "alternatieve geneeskunst zal nooit de plaats van de normale medische praktijk kunnen innemen - de ingang van de gezondheidszorg zal bij de huisarts moeten blijven liggen, of diens directe

medewerkers, en alleen daar". Volgens de auteur zal op de eerste plaats onderzoek gedaan moeten worden naar bonafide alternatieve genezers, zodat ook dezen uit verzekeringsgeldten gehonoreerd kunnen worden. (zie ook artikel L.F. Bakker: Gelijke rechten voor alle geneesmethoden)

2,5 nivel/wvc

32

Bol, F.A.

Alternatieve geneeswijzen: oorzaak en gevolgen van jaarlijks minstens 7 miljoen contacten buiten de universitaire geneeskunde om kunnen noch door de overheid noch door de professie worden genegeerd/ F.A. Bol.- Medisch Contact; jrg.33, no.24, juni 1978, p.723

Commentaar bij rapport Muntendam.

2,3 nivel/wvc

33

Bol, F.A.

Acupunctuur: het lijkt...welhaast onmogelijk orde te scheppen in het acupunctuuronderwijs/ F.A. Bol.- Medisch Contact; jrg.33, no.47, nov.1978, p.1463

Commentaar bij rapport Muntendam.

2,3 nivel/wvc

34

Bol, F.A.

Alternatieve geneeswijzen en verzekeringen: de Zwolse Algemene plaatst de behandelend arts in een oneigenlijke rol, een veel juister uitgangspunt wordt ingenomen door de Vereniging Natura/ F.A. Bol.- Medisch Contact; jrg.35, no.10, mrt.1980, p.295

Commentaar op de verzekeringsvoorwaarden van de particuliere verzekeraar "Zwolse Algemene".

2,3 nivel/wvc

35

Bol, F.A.

Wat heet beter?: ...weinig zinvol vanuit eigen uitgangspunten elkaar theoretisch te blijven bestrijden .../ F.A. Bol.-

Medisch Contact; jrg.35, no.26, jun.1980, p.783

Naar aanleiding van KRO-brochure over het NIPG-onderzoek naar de mate waarin het publiek tevreden is over de alternatieve en officiële geneeskunde. De auteur vindt het weinig zinvol vanuit eigen uitgangspunten elkaar theoretisch te blijven bestrijden inzake officiële/alternatieve geneeskunde. Hij pleit voor een nationaal onderzoekscentrum voor niet-officiële geneeskunde, epidemiologisch onderzoek en onderwijs, die voor de nodige basiskennis moet zorgdragen.

2,5 zfr/nivel/wvc

36

Bol, F.A.

Alternatief verzekeren/ F.A. Bol.-

Medisch Contact; jrg.35, no.29, jul.1980, p.875

Verder commentaar bij de regelingen van de Zwolse Algemene en de reactie van de KNMG.

2,3 nivel/wvc

37

Bol, F.A.

Uitspraken over alternatieven/ F.A. Bol.-

Medisch Contact; jrg.37, no.21, mei 1982, p.619

Twee uitspraken van het Medisch Tuchtcollege met betrekking tot twee alternatieve praktijken.

2,0 nivel/wvc

Bouma, J.

Grootse ontmoeting: NOVAG-congres 8 februari 1986/ J. Bouma.-

Paranormaal; no.1, 1986, p.3-6

Idem, no. 89

3,2 nivel

38

Bouma, J.

NFPN tegenover KNMG/ J. Bouma.-

Paranormaal; jrg.24, no.2, 1983, p.12-15

Kritiek van de Nederlandse Fusie van Paranormale en Natuurgenezers (NFPN) op het commentaar van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij ter bevordering der Geneeskunst (KNMG) op het rapport Muntendam.

Vooraf het door de KNMG steeds weer naar voren gebrachte aspect van onwetenschappelijkheid wordt weerlegd.

2,0 nivel/wvc

39

Brink-Poort, M. van

Commissie Muntendam stuit op kritische gestemdheid jegens de reguliere geneeskunde: alternatieve geneeswijzen in opmars: vijf miljoen consulten per jaar !/ M. van Brink-Poort.-

Inzet; jrg.2, no.11, 1978, p.13-15

Commentaar bij de eerste discussienota van de Commissie Muntendam. De belangstelling van het publiek voor alternatieve geneeswijzen wordt in deze discussienota o.a. toegeschreven aan het te sterk op de voorgrond treden van het analytisch denken bij de reguliere geneeskunde. Een aantal problemen die niet op die manier kunnen worden aangepakt zijn daardoor uit het medisch-maatschappelijk bewustzijn verdwenen. De aandacht die voor dit soort problemen nodig is, is de holistische.

2,0 nivel/wvc

40

Brunschot, C.J.M. van

Moerman-therapie: welke patiënten kiezen voor het Moerman-dieet?/ C.J.M. van Brunschot, J.F.A. Pruyn, R.M. Ryckman, H.W. van den Borne.-

Het Moerman-dieet wordt vooral gevolgd door patiënten die vinden dat de specialist door wie zij worden behandeld onvoldoende of onduidelijke informatie heeft verstrekt. Dit gaat speciaal op voor mensen met persoonlijkheidskenmerken die hen kwetsbaar maken en voor mensen die geneigd zijn actief of impulsief met hun problemen om te gaan. Het een zowel als het ander blijkt uit een (secundaire) analyse van gegevens over 216 patiënten met de ziekte van Hodgkin of het non-Hodgkin lymfoom en 282 patiënten met borstkanker.

2,5 nivel/wvc

41

Centraal Bureau voor de Statistiek

Het raadplegen van alternatieve genezers en -huisartsen in 1982: gezondheidsenquêtes/ Centraal Bureau voor de Statistiek.-

Maandbericht Gezondheidsstatistiek; jrg.3, no.4, 1984, p.5-8

Het raadplegen van alternatieve genezers (geen huisartsen) of van alternatieve genezers en huisartsen die alternatieve geneeswijzen toepassen samen is vergeleken met de Gezondheidsenquête van 1981, in 1982 niet verder toegenomen. Wel lijkt het raadplegen van huisartsen die homeopathie of acupunctuur toepassen nog steeds toe te nemen; vermoedelijk is dat toe te schrijven aan een toenemend aantal huisartsen dat homeopathie of acupunctuur toepast. Achtergrond- en gezondheidskenmerken zoals in de Gezondheidsenquête onderscheiden blijken slechts in geringe mate van invloed op het raadplegen van alternatieve genezers of huisartsen die alternatieve geneeswijzen toepassen. Voor zover er een invloed is, blijkt wederom de aanwezigheid van langdurige aandoeningen het meest belangrijke kenmerk waarop raadplegers zich onderscheiden van niet-raadplegers van alternatieve genezers en/of huisartsen die alternatieve geneeswijzen toepassen.

2,0 nivel/

Commissie Muntendam

Alternatieve geneeswijzen in Nederland: rapport van de Commissie alternatieve geneeswijzen/ Commissie Muntendam.-

's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1981

Idem, no. 93

3,2 nivel/zfr/wvc

42

Dam, F.S.A.M. van

Alternatieve geneeswijzen: kritische aantekeningen bij het rapport van de commissie Muntendam/ F.S.A.M. van Dam.-

Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde; jrg.125, no.10, mrt.1981, p.387-392

Gesteld wordt dat voor de bepaling van de maatschappelijke betekenis van alternatieve geneeswijzen en zeker voor de officiële erkenning, inzicht in het indicatiegebied, het effect en de risico's essentieel is. Geconcludeerd wordt dat de Commissie Muntendam hieraan niet is toegekomen.

2,3 wvc/nivel

43

Dijk, P. van

Huisarts en alternatieve geneeswijzen/ P. van Dijk.- Huisarts en Wetenschap; jrg.25, no.2, feb.1982, p.58-61

Een overzicht van het gebruik van alternatieve geneeswijzen in Nederland en de gevolgen daarvan voor de huisarts. Besproken worden de adviezen van de commissie Muntendam, demografische kenmerken en motieven van gebruikers, aandoeningen, waarvoor men alternatieve therapeuten raadpleegt, en de belangrijkste alternatieve geneeswijzen met hun indicatiegebieden, gezien vanuit de huisartspraktijk.

2,0 wvc/zfr/nivel

44

Dijk, P. van

Hoe ver strekt de geneeskracht van een paranormale genezer?/ P. van Dijk.-

Maatschappelijke Gezondheidszorg; jrg.11, no.6, jun.1983, p.24-25

Tweede artikel van een serie over alternatieve geneeswijzen, met het accent op de wijze waarop de wijkverpleging ermee geconfronteerd wordt. Besproken worden de historische ontwikkeling en de filosofie van de paranormale geneeskunst, paranormale diagnostiek en behandeling, omvang van en motieven voor gebruik. Besloten wordt met enkele praktische adviezen betreffende o.a. betrouwbaarheid van magnetiseurs en kosten.

2,0 wvc/nivel

45

Dijk, P. van

"Uitgedokterd!", dan meestal pas "alternatief"/ P. van Dijk.-

Maatschappelijke Gezondheidszorg; jrg.11, no.5, mei 1983, p.26-29

Uiteenzetting over de plaats van de alternatieve geneeskunde binnen de Nederlandse gezondheidszorg. Ter sprake komen het overheidsstandpunt, de conclusies van de adviescommissie Muntendam, de omvang van het gebruik van alternatieve geneeswijzen, demografische kenmerken en motieven van gebruikers, en aandoeningen, waarvoor men alternatieve therapeuten consulteert.

2,3 wvc/nivel

46

Dijk, P. van

Medical shopping/ P. van Dijk.-

Maatschappelijke Gezondheidszorg; jrg.13, no.1, jan.1985, p.23

De huisarts zal, wil hij het contact met zijn patiënten niet verliezen, een 'open houding' ten aanzien van alternatieve gezondheidszorg moeten innemen. Aanbevolen werd contact op te nemen met betrouwbare beoefenaars van alternatieve geneeswijzen in de buurt van de praktijk. De huisarts kan zijn patiënt dan een betrouwbaar adres geven; de patiënt houdt het gevoel bij zijn huisarts terecht te kunnen; de huisarts kan bij twijfel contact opnemen met de desbetreffende therapeut; informatie kan uitgewisseld worden.

2,3 wvc/nivel

47

Dijk, P. van

Een taak bij de advisering over en verwijzing naar reguliere geneeswijzen/ P. van Dijk.-

Huisarts en Praktijk; no.8, 1984, p.50-52

Alternatieve geneeswijzen zijn niet de oplossing voor de gebreken van de officiële geneeskunde, die de laatste jaren zo breed worden uitgemeten. Alternatieve geneeswijzen zijn in dit opzicht eerder te beschouwen als meer van dezelfde. Het gaat in deze bijdrage echter om de maatschappelijke werkelijkheid waarin de huisarts dagelijks functioneert. Hij kan zich aan die werkelijkheid onttrekken en zeggen dat eerst de effectiviteit van alternatieve geneeswijzen in dubbelblind onderzoek moet zijn bevestigd, alvorens hij op de wensen van zijn patiënten ingaat. Hij kan ook een vorm proberen te vinden om met deze realiteit om te gaan; alleen zo zal hij het contact met een belangrijk deel van zijn patiënten niet verliezen.

2,0 nivel/zfr

Dijk, P. van

Niet-universitaire geneeswijzen in Nederland: inleiding en overzicht/ P. van Dijk.-

Intermediair; jrg.13, no.4, 1977, p.1,3,5,7,41,43,45,47

Idem, no. 8

1,2 nivel

Dijk, P. van

Literatuuronderzoek alternatieve geneeswijzen: overzicht van maatschappelijke en wetenschappelijke aspecten/ P. van Dijk, C.W. Aakster.-

's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1980

Idem, no. 157

5,2 nivel/zfr/wvc

48

Dijk, P.A. van

De omvang van de niet-universitaire geneeskunde in Nederland/ P.A. van Dijk.-

Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde; jrg.121, no.17, 1977, p.719-725

In het artikel wordt een beknopt overzicht gegeven van de onderzoeken die tot nu toe in Nederland zijn verricht naar de omvang van de niet-universitaire geneeskunde. Daarna geeft de schrijver een gedetailleerd overzicht van de verschillende thans in Nederland toegepaste niet-universitaire geneesmethoden, het aantal beoefenaars per methode en het geschatte aantal patiëntencontacten per jaar. Tenslotte komt hij tot de conclusie dat het totaal aantal patiëntencontacten voor niet-universitaire geneesmethoden ruim 5 miljoen per jaar is, bij de meest voorzichtige schattingen.

2,5 nivel/wvc

Drogendijk, A.C.

Alternatieve geneeskunde/ A.C. Drogendijk.-

Sociaal Bestek; jrg.40, 1978, p.38-41 + 56-60

Idem, no. 9

1,2 nivel/wvc

49

Es, J.C. van

Alternatief en regulier: hulpverlening reikt verder dan wetenschap/ J.C. van Es.-

Medisch Contact; jrg.37, no.51/52, 1982, p.1623

Hoofredactionele beschouwing over de tegenstellingen tussen en de discussies over alternatieve en reguliere geneeskunde. Ingegaan wordt op de achtergronden van de aantrekkelijkheid van alternatieve geneeswijzen, op de behoefte aan formele erkenning en op de (on)mogelijkheid van toetsing.

2,5 wvc/nivel

50

Es, J.C. van

Al of niet alternatief: wordt alternatief ook regulier?/ J.C. van Es.-

Medisch Contact; jrg.39, no.3, 1984, p.67

Hoofredactionele beschouwing over de tegenstelling tussen regulier en alternatief, die volgens auteur geen tegenstelling meer behoeft te zijn. Hij gaat in op een in Groot-Brittannië uitgevoerde enquête onder aankomend artsen en stelt de uitkomsten tegenover meningen van aanstaand specialisten. Gesteld wordt dat de huidige werkloosheid onder artsen de toepassing van alternatieve methoden door artsen nog versterkt.

2,5 nivel/zfr/wvc

Eyck, J.W.L. van

Alternatieve geneeswijzen/ J.W.L. van Eyck.-

Medisch Contact; jrg.38, no.18, 1983, p.531-532

Idem, no. 95

3,2 wvc/nivel

51

Freer, C.B.

What kind of alternative is alternative medicine?/ C.B. Freer.-
Journal of the Royal College of General Practitioners;
jrg.35, no.279, 1985, p.459-460

Waarom alternatief eigenlijk niet alternatief is;
reguliere geneeskunde is immers ook holistisch?!

2,0 nivel

52

Froe, A. de

Gewoon en ongewoon in de geneeskunde/ A. de Froe.-
Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde; jrg.121,
no.17, 1977, p.718-719

Commentaar op het boek "Geneeswijzen in Nederland:
een compendium van niet-universitaire geneesmetho-
den" van P. van Dijk. Een pleidooi voor de reguliere
geneeskunde, omdat deze toch bewezen heeft goed te
zijn.

2,0 nivel/wvc

Gezonder

Gezonder met natuurlijke geneesmiddelen?: onderzoek
naar de effecten van de behandeling met homeopatische
en fytotherapeutische middelen.-
Maatschappelijke Gezondheidszorg; jrg.10, no.12, 1982,
p.48-50

Idem, no. 162

5,2 nivel/zfr

53

Graat, T.

Hulpverlener en patiënt willen duidelijkheid!: al-
ternatieve geneeswijzen: functionarissen in de thuisge-
zondheidszorg reageren positief, ondanks vele knel-
punten en onduidelijkheden/ T. Graat.-
Maatschappelijke Gezondheidszorg; jrg.8, no.10, 1980,
p.26-29

De belangstelling voor de alternatieve geneeswijzen blijft groeien. Jaarlijks vinden nu ongeveer zeven miljoen consulten plaats van alternatieve genezers. Het aantal beoefenaars van alternatieve geneeswijzen is onbekend, maar hun aantal wordt geschat op 600-1500. Een groot aantal van hen is geen arts en daardoor niet bevoegd tot het uitoefenen van de geneeskunst. Desondanks zijn er erg veel mensen die juist bij deze genezers baat vinden voor hun klachten. Een enquête van MGZ aan het begin van 1980 onder de wijkverpleegkundigen heeft uitgewezen dat zij vaak worden geconfronteerd met vragen en opmerkingen over alternatieve geneeswijzen. Van hun patiënten/cliënten krijgen zij vrijwel wekelijks gunstige ervaringen met alternatieve genezers te horen en ook vaak worden hen gerichte vragen gesteld over het inschakelen van zo'n genezer of over het toedienen van medicijnen (injecties in de meeste gevallen) die zijn voorgeschreven door een alternatief genezer.

2,0 nivel/wvc/zfr

54

Gribnau, F.W.J.

Alternatieve geneeswijzen: enkele overwegingen en meningen van een klinisch farmacoloog/ F.W.J. Gribnau.- Pharmaceutisch Weekblad; jrg.115, no.37, 1980, p.1167-1174

De klinische farmacologie stelt als natuurwetenschap de eis dat van verondersteld bruikbare principes de werkzaamheid en de veiligheid lege artis worden bewezen. Deze eis staat los van de vraag of een patiënt een bepaald middel langs orthodoxe dan wel alternatieve kanalen zal gaan verkrijgen. Enkele facetten van het onderscheid tussen 'orthodox' en 'alternatief' worden belicht. Gesteld wordt, dat in geval van een ernstige ziekte de huisarts niet de relatie met de patiënt kan verbreken wanneer deze voor een alternatieve aanpak kiest, terwijl de specialist dit -zich daartoe verplicht voelend teneinde zijn wetenschappelijke integriteit te bewaren- wel

kan.

2,0 nivel/wvc

Harderwijk, E.D.

Wanneer is een (homeopatisch) geneesmiddel een geneesmiddel?/ E.D. Harderwijk.-

Pharmaceutisch Weekblad; jrg.121, no.3, 1986, p.53-56

Idem, no. 98

3,2 nivel

55

Heijl, J.G.

Heroriëntatie in de gezondheidszorg: aanvulling van het bestaande pakket met holistische geneeskunde binnen de gezondheidszorg, is een eis van deze tijd/ J.G. Heijl.- Lichaam en Geest; jrg.28, no.74, 1981, p.25-26

Synopsis van de openingsrede bij gelegenheid van de diplomering van natuurgeneeskundige academici op 19 juni 1981 te Hilversum, waarbij wordt benadrukt dat het accent verschuiven naar preventie door het propageren van een gezonde levenswijze, de belangrijkste inbreng van de natuurgeneeskundige is.

2,4 nivel/wvc

Heijl, J.G.

Arts of praktizijn?: wetsontwerp individuele gezondheidszorg (B.I.G.) in feite misleidend/ J.G. Heijl.- Lichaam en Geest; jrg.29, no.78, 1982, p.121-123

Idem, no. 99

3,2 nivel/wvc

56

Honigh, F.M.

Paranormale genezers op weg naar professionalisering/ F.M. Honigh.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.3, no.12, 1986, p.123-125

Geschetste ontwikkeling naar een professionele beroepsgroep van paranormale genezers binnen een rationeel-technologisch cultuurpatroon, gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek, samenwerking en organisatorische bundeling in deze sector, samenhangend toelatingsbeleid (waardoor kwaliteitstoetsing plaatsvindt) en een verplichte beroepsopleiding (als onderdeel van de toelatingsprocedure).
2,0 nivel/idag

57

Iemhoff, W.G.J.

Geneeskunde, regulier of alternatief?/ W.G.J. Iemhoff.-
Maandblad Geestelijke Volksgezondheid; jrg.39, no.10,
1984, p.1069-1073

Kritische beschouwing over alternatieve geneeskunde, naar aanleiding van 'Reguliere en alternatieve geneeskunde. Van conflict naar synthese?' van L.J. Menges en P.A. van Dijk. Gesteld wordt dat er geen alternatieve geneeskunde naast de reguliere bestaat, alleen twee houdingen ten opzichte van ziekte en dood, nl. de wetenschappelijke en de religieuze. De alternatieve geneeskunde misvertaalt de terechte en diep religieuze vraag naar zin en waarde in kromme pseudowetenschappelijke praat. De toegenomen belangstelling is alleen als sociologisch verschijnsel interessant.

2,1 ncgv/wvc/zfr/nivel

Jong, A. de

Op een zacht pitje/ A. de Jong.-
Lichaam en Geest; jrg.32, no.2, 1985, p.10-11

Idem, no. 101

3,2 wvc/nivel

58

Kelder, A.J.

Niet-regulaire behandelingsmiddelen: ervaringen en meningen van apothekers/ A.J. Kelder, L.A.P. de Kind, J.S. Meulenhoff, J.M.A. Sitsen, J.J. Vink-Stephan.-

Een kleine groep Nederlandse apothekers is gevraagd naar hun ervaringen met en meningen over niet-reguliere behandelingsmiddelen. Uit de enquête blijkt dat apothekers zich over het algemeen weinig zorgen maken over de mogelijke problemen rond de levering van deze middelen en de farmaceutische kwaliteit ervan. De apothekers achten zich slechts in geringe mate op de hoogte van de achtergronden van deze middelen. Een nadere regulering van deze preparaten acht men noodzakelijk.

2,0 nivel/wvc

Kortenhoeven, D.

BIG, bevordering of bestrijding van de 'kwakzalverij'/ D. Kortenhoeven.-

Gezondheid en Samenleving; jrg.4, no.2, 1983, p.72-81

Idem, no. 105

3,2 nivel/wvc

59

Kraft, D.

Ziekenhuisdirecteuren discussieren over alternatieve geneeswijzen: neem nou een snoezelproject van een kwart miljoen gulden/ D. Kraft.-

Het Ziekenhuis; jrg.15, no.22, 1985, p.885-887

Alternatieve geneeswijzen als geïntegreerd onderdeel van de ziekenhuisorganisatie: veel medisch specialisten houden een dergelijke ontwikkeling vooralsnog liever buiten de deur. Maar ziekenhuisdirecties kunnen zo langzamerhand niet meer om de explosieve ontwikkelingen heen. In de eerste lijn lopen patiënten en masse naar de arts die met hen praat, die hen een warme kruik voorschrijft en die hen een eigen verantwoordelijkheid voor het beter worden toekent. Invoering van alternatieve geneeskunde in het ziekenhuis is echter geen kwestie van 'even doen'. Medisch specialisten moeten meewerken, de

organisatie moet worden aangepast, er is geld voor nodig. De Geneeskundige vereniging tot bevordering van het ziekenhuiswezen (GVBZ) wijdde er op 24 oktober haar najaarsconferentie aan.
2,3 nivel/zfr

60

Kunst, L.

Natuurgeneeswijze/ L. Kunst.-
Medisch Contact; jrg.35, no.17, 1980, p.510

Brief van de Artsenvereniging tot Bevordering van de Natuurgeneeswijze (ABNG) waarin de vereniging haar standpunt met betrekking tot het contact tussen natuurartsen en huisartsen/specialisten duidelijk maakt. Tevens wordt een omschrijving van natuurgeneeswijze gegeven.
2,3 nivel/wvc

61

Limberger, H.H.B.

Het gebruik van alternatieve geneeswijzen in Nederland/ H.H.B. Limberger, J.P. Mackenbach, W.Th.M. Ooijendijk.-
Tijdschrift voor Sociale Geneeskunde; jrg.59, no.7, apr.1981, p.219-225

In dit artikel wordt het onderzoek beschreven dat gehouden is naar het gebruik van alternatieve geneeswijzen onder de Nederlandse bevolking. Het onderzoek bestond uit twee delen: I-een enquête gehouden bij een representatieve steekproef onder de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder, II-een vervolgonderzoek bij een aantal bezoekers van alternatieve genezers en een aantal bezoekers van specialisten. (zie ook Inzet; jrg.4, no.8, 1980,p.9-10)
2,0 zfr/wvc/nivel

62

Maassen van den Brink, H.

Beroepsorganisaties alternatieve geneeswijzen: een inventariserend onderzoek/ H. Maassen van den Brink,

H.C.M. Vorst.-
Zoetermeer: NRV, 1986

Het verslag beschrijft een systematisch, inventariserend onderzoek bij 35 beroepsorganisaties van beoefenaren van alternatieve geneeswijzen in Nederland. Het betreft hulpverleners, werkzaam in zes velden: natuurgeneeswijze, paranormale geneeswijze, homeopathie, anthroposofische geneeswijze, acupunctuur en manuele geneeswijze. De onderwerpen die in het onderzoek aan de orde komen zijn: organisatie van het beroep, opleiding en (bij-)scholing, kwaliteit van de beroepsuitoefening, relaties met de reguliere gezondheidszorg, patiëntenregistratie, beroepsactiviteiten, afgrenzing van het beroep, relatie met patiënten en financiële aspecten van de beroepsuitoefening.

2,5 nivel

63

Maas, H.P.J.A.

Samen leven, samen werken: rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van privatdocent in de homeopathie aan de faculteit der geneeskunde van de VU te Amsterdam/ H.P.J.A. Maas.-

Amsterdam: VU-Uitgeverij, 1983

Pleidooi voor de homeopatische geneeskunst, vooral in verband met financiering van onderzoek. De homeopathie fungeert volgens de auteur nog te veel als vierdelijnszorg, in plaats van eerstelijns, waar zij thuishoort.

2,5 nivel/zfr

Maas, P.J. van der

Alternatieve cirkels zijn toch rond/ P.J. van der Maas.-

Tijdschrift voor Sociale Geneeskunde; jrg.59, no.7, 1981, p.517-518

Idem, no. 107

3,2 ncgv/wvc/nivel

Mackenbach, J.P.

Alternatieve geneeswijzen: signaal naar reguliere gezondheidszorg/ J.P. Mackenbach, Th.M. Ooijendijk.-
TNO Project; jrg.12, no.2, feb.1984, p.65-67

Een poging tot beantwoording van de vraag of het gebruik van alternatieve geneeswijzen berust op een tekortschieten van de reguliere gezondheidszorg.
(zie ook no. 65)
2,0 nivel/zfr

Muntendam

Alternatieve geneeswijzen: Commissie Muntendam brengt rapport uit.-
Medisch Contact; jrg.36, no.7, 1981, p.190-192

Idem, no. 110
3,2 nivel/zfr

Muntendam, P.

Centrale Raad en acupunctuur/ P. Muntendam.-
Inzet; jrg.4, no.3, 1980, p.15-17

Idem, no. 112
3,2 nivel/wvc

Ooijendijk, W.T.M.

Wat heet beter: eerste verslag van een onderzoek naar gebruik van en tevredenheid met alternatieve en officiële geneeskunde/ W.T.M. Ooijendijk, J.P. Mackenbach, H.H.B.Limberger.-
Leiden: NIPG, 1980

Verslag van een onderzoek in opdracht van de KRO met betrekking tot de patiëntentevredenheid met de officiële geneeskunde, patiëntentevredenheid met de alternatieve geneeswijzen en de bekendheid met en het gebruik van alternatieve geneeswijzen. Een aantal conclusies:

- 40% van de mensen die een alternatieve arts bezochten is ontevreden over de huisarts/specialist (tekortschieten diagnose/therapie en medicijnen als schadelijk ervaren),
  - 6 miljoen bezoeken aan alternatieve hulpverleners worden geschat (175-200 milj. gulden),
  - een belangrijk deel van het bezoek aan de alternatief genezer/arts schijnt gesanktioneerd door de huisarts of in het algemeen door het feit dat de alternatief geneesheer een fysiotherapie- of artsdiploma heeft,
  - een belangrijk deel van het bezoek aan alternatieve genezers/artsen vindt plaats na, en vaak ook tijdens bezoeken voor dezelfde aandoening aan huisarts en /of specialist.
- 2,0 nivel/wvc

66

Peelen, G.J.

Wat heet alternatief?/ G.J. Peelen.-

VU-Magazine: mei 1986, p.177-186

Ruim een miljoen Nederlanders raadplegen jaarlijks alternatieve genezers (6 à 7 miljoen arts-patiënt-contacten). Ongeveer een kwart van de bevolking heeft ooit een alternatief genezer geconsulteerd. De verschillen tussen de reguliere en de alternatieve geneeskunde blijken kleiner dan menigeen voor mogelijk houdt: voor beiden geldt, dat een patiënt die gelooft in behandeling, al een heel eind op weg is naar genezing.

Dit beseffend zouden de vertegenwoordigers van de reguliere en de alternatieve geneeskunde er, volgens een aantal deskundigen, wellicht goed aan doen, de strijdbijl te begraven, misverstanden uit de weg te ruimen en op samenwerking aan te sturen. Maar tussen droom en daad, zo blijkt, staan wetten in de weg, en praktische bezwaren.

2,3 nivel/zfr

Plaats, K.T. van der

De alternatieve chaos en de mogelijke oplossing/ K.T. van der Plaats.-

Lichaam en geest; jrg.33, no.2, 1986, p.2-3

Beknopte schets van de ontwikkeling in het streven naar wettelijke erkenning van beoefenaars van natuurgeneeswijzen. De auteur pleit voor erkenning van alternatieve geneeswijzen als geheel en niet voor erkenning van alle stromingen afzonderlijk: "de Nederlandse Werkgroep van Praktizijns biedt de regering een logischer en eenvoudiger weg....: de beroepsstand van praktizijns, naast die van artsen en paramedici".

2,1 nivel/idag

Praag, H. van

Integraal: ontwikkelingen van de integrale geneeskunde vanuit anthropologisch en cultureel standpunt/ H. van Praag.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.3, no.12, 1986, p.112-114.

Idem, no. 141

4,2 nivel/idag

Prins, M.E.F.

Laetrile, wel of geen wondermiddel tegen kanker?/ M.E.F. Prins, J.H. Mulder.-

Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde; jrg.123, no.27, 1979, p.1141-1144

Reeds jaren wordt in de VS door aanhangers van het abrikozenpittenpreparaat "Laetrile" een fervente strijd gevoerd voor legalisering van dit zeer omstreden middel. Van dit preparaat wordt beweerd dat het volstrekt niet giftig is, dat het als vitamine werkt en in staat is kanker te genezen. Noch in proefdieronderzoek, noch in retrospectief patiëntenonderzoek konden aanwijzingen gevonden worden dat

Laetrile inderdaad effectief tegen kanker zou zijn. De bereiding en verpakking van de stof voldoet niet aan de eisen voor geneesmiddelenbereiding en eventuele blauwzuurintoxicatie door toediening van de stof kan niet uitgesloten worden. De auteurs pleiten in dit artikel voor het adequaat informeren van de kankerpatiënt over dit soort middelen. Deze zakelijke informatie dient gebaseerd te zijn op wetenschappelijke gegevens. Dit zal het vertrouwen in de arts verstevigen.

2,5 nivel

69

Radder, H.

Hoe alternatief zijn de alternatieven: maatschappelijke aspecten van de alternatieve geneeswijzen/ H. Radder, J. Keulartz, Chunglin Kwa.-

Tijdschrift voor Gezondheid en Politiek; jrg.2, no.1, 1984, p.39-46+58

Het toetsen van geneeswijzen vindt plaats in een maatschappelijk krachtenveld. Het gaat dan ook niet meer alleen om wetenschappelijke kennis en beheersing, maar tegelijk om maatschappelijke kennis en sociale controle. De auteurs stellen de vraag of de alternatieve geneeswijzen een ontmedicaliserende macht kunnen vormen en bij kunnen dragen aan meer democratische vormen van sociale controle. Zij belichten het medicaliserend effect van reguleren en alternatieven aan de hand van het gehanteerde ziektebegrip, de opgelegde ziekerrol en de ermee verbonden vorm van sociale controle.

2,0 nivel/wvc/zfr

70

Riet, A. van 't

Assepoester's gouden muiltje: rede uitgesproken bij zijn aftreden als privaat-docent in de homeopathie aan de faculteit der geneeskunde van de VU te Amsterdam/ A. van 't Riet.-

Amsterdam: VU Uitgeverij, 1983

Homeopathie verdient een plaats naast of in de officiële geneeskunde; een standpunt dat de auteur inneemt op basis van zijn jarenlange ervaring en studie met en van de homeopathie.

2,0 nivel/zfr

Riley, J.N.

Client choices among osteopaths and ordinary physicians in a Michigan Community/ J.N. Riley.-

Social Science and Medicine; jrg.14B, no.2, 1980, p.111-120

Idem, no. 183

5,2 nivel/wvc

71

Sonsbeek, J.L.A. van

Het raadplegen van huisartsen die alternatieve geneeswijzen toepassen, 1981-1984/ J.L.A. van Sonsbeek.-

Maandbericht Gezondheidsstatistiek; jrg.5, no.1, 1986, p.11-12

Van de totale niet-institutionele bevolking heeft een toenemend aantal personen een huisarts die alternatieve geneeswijzen toepast, gezien over de periode 1981-1984. Voor 1984 is dit ruim 5% van de bevolking. Dit komt bijna geheel voor rekening van een toenemend aantal personen met een huisarts die in ieder geval (naast eventueel andere alternatieve geneeswijzen) homeopathie toepast. Ook het percentage personen dat in 1 jaar een huisarts die alternatieve geneeswijzen toepast heeft geraadpleegd, is in bedoelde periode toegenomen van 3,0% van de totale niet-institutionele bevolking in 1981 tot 3,8% in 1984.

2,0 nivel/zfr

72

Sonsbeek, J.L.A. van

Het raadplegen van alternatieve genezers in 1979 en 1981/ J.L.A. van Sonsbeek.-

Tijdschrift voor Sociale Gezondheidszorg; jrg.61,

Analyse van twee door het CBS uitgevoerde proefonderzoeken naar medische consumptie (in 1979 en 1981). In de enquêtes waren vragen opgenomen over het raadplegen van alternatieve genezers. De auteur vergeleek de uitkomsten hiervan met de resultaten van ander landelijk onderzoek naar alternatieve geneeswijzen, en stelde o.a. vast dat alternatieve genezers tussen 1979 en 1981 in (significant) toenemende mate geraadpleegd werden.

2,5 ncgv/wvc/zfr/nivel

73

Spanje, F.A. van

Alternatieve geneeswijzen in Zeeland: 'eerst de zieke, dan de ziekte'/ F.A. van Spanje, J.J.Zuidhof.-

Medisch Contact; jrg.40, no.12, 1985, p.364-366

Zeeuwen raadplegen meer dan anderhalf keer zo vaak een alternatieve genezer dan andere Nederlanders. Er wordt een verband gelegd tussen het relatief zware beroep dat op beoefenaars van alternatieve geneeswijzen wordt gedaan en het relatief hoge aantal protestanten in Zeeland, als ook met het relatief grote aantal Zeeuwen dat zijn gezondheidstoestand als minder goed ervaart.

2,0 wvc/zfr/nivel

Taylor Reilly, D.

Young doctors' views on alternative medicine/ D. Taylor Reilly.-

British Medical Journal; jrg.287, no.6388, 1983, p.337-339

Idem, no. 191

5,2 nivel/wvc

74

Vliet, R.C.J.A.

Nieuwe inventarisatie van verschillen in medische consumptie tussen ziekenfonds- en particulier verzekerden/

R.C.J.A. Vliet.-

Leiden: RU Leiden, 1983

2,0 wvc

75

Vliet, R.C.J.A.

Nieuwe inventarisatie van verschillen in medische consumptie tussen ziekenfonds- en particulier verzekerden/

R.C.J.A. Vliet.-

Gezondheid en Samenleving; jrg.5, no.1, 1984, p.21-32

2,0 wvc

76

Vroon, P.A.

Wortelmetaforen en denkstijlen in de geneeskunde/ P.A. Vroon.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrative Geneeskunde; jrg.3, no.12, 1986, p.79-92

NOVAG Congres 8-2-1986.

De discussie tussen vertegenwoordigers van reguliere en alternatieve geneeswijzen brengt publiek, patiëntenverenigingen, pers en vakbladen in beweging. Een opmerkelijk feit is dat de mate waarin deze stromingen in de geneeskunde contact met elkaar hebben, en de manier waarop daaraan gestalte wordt gegeven, de afgelopen tijd verschuivingen heeft laten zien. Men kan over een decennium zelfs van drie uiteenlopende fasen spreken. Dit verschijnsel vraagt om een inventarisatie en een verklaring. Het is immers niet gebruikelijk dat debatten waarbij sterk van elkaar verschillende gesprekspartners zijn betrokken, bijna van het ene jaar op het andere een wending nemen.

2,0 nivel/idag/oo

Vroon, P.A.

Reguliere en alternatieve geneeskunde: een overbodige discussie/ P.A. Vroon.-

Metamedica; jrg.64, no.5, 1985, p.379-389

Idem, no. 142
4,2 wvc/nivel

77

Weel, C. van

De vraag om alternatieve hulpverlening maskeert de wettelijke hulpvraag/ C. van Weel.-

Huisarts en Praktijk; no.8, 1984, p.48-49

In de hier te voeren discussie gaat het om de opstelling van de huisarts ten aanzien van de zogenaamde alternatieve behandelingswijzen. Daarbij gaat het niet zozeer om de vraag of de huisarts hierbij een rol heeft te spelen; in de praktijk wordt hem immers door patiënten om zijn mening over dit onderwerp gevraagd. Het gaat er vooral om, hoe de huisarts zich dient op te stellen, wanneer hij met vragen op dit gebied wordt geconfronteerd. In dit kader vestigt de auteur de aandacht op een aantal negatieve aspecten van de huidige alternatieve hausse. Naar zijn mening is de belangrijkste functie van de huisarts gelegen in het exploreren van de achterliggende motieven van de patiënt die met dit soort vragen op het spreekuur komt.

2,0 nivel/zfr

Weel, C. van

De brildrager en de blinde zieners/ C. van Weel.-

Huisarts en Wetenschap; jrg.25, no.2, 1982, p.42-43

Idem, no. 143
4,2 wvc/nivel

78

Wharton, R.

Complementary medicine and the general practitioner/ R. Wharton, G. Lewith.-

British Medical Journal; jrg.292, no.6354, 1986, p.1498-1500

Naar aanleiding van een enquête onder huisartsen (n=145) blijkt dat 38% reeds opleidingen in aanvullende geneeskunde (alternatieve geneeskunde) heeft gevolgd en dat 22% zeker bereid is een dergelijke opleiding te ondernemen. Weinig alternatieve technieken waren bekend, maar men was optimistisch over de resultaten van de gebruikte methoden: 76% verwees patiënten naar gekwalificeerde alternatieve genezers en 72% naar niet medisch gekwalificeerde beoefenaars. De meerderheid (93%) vond dat er regelingen omtrent alternatieve geneeskunde moesten komen en slechts 3% wilde haar helemaal zien verdwijnen. De reguleringsmethode die de meeste instemming kreeg was die van een onafhankelijk centraal orgaan. De mening van de huisartsen ten aanzien van alternatieve geneeswijzen werd in hoge mate bepaald door positieve ervaringen van patiënten (41%) en persoonlijke of familie ervaringen (38%). De resultaten laten een verrassend hoge belangstelling voor alternatieve geneeswijzen zien onder huisartsen in dit district.

2,6 niveau

Wiese, J.

Overheid huilt nog voor alternatieve geneeskunde: patiëntenverenigingen vragen erkenning/J. Wiese.- 1977 Welzijnsweekblad; jrg.2, no.4, 19776, p.16-17

Idem, no. 129

3,2 niveau

79

Yntema, L.

De alternatieve geneeswijze en de fiscus/ L. Yntema.- Accountant Adviseur; jrg.14, no.9, 1980, p.490-492

Bij de presentatie van de alternatieve ziektekostenverzekering "Natura" bleek, dat met ingang van 1 januari (1980?) de mogelijkheid bestaat zich te verzekeren tegen ziektekosten in verband met de behandeling door alternatieve genezers. In hoeverre houdt de fiscale rechter hiermee rekening bij de

bepaling van de aanwezigheid van buitengewone lasten
betreffende uitgaven wegens ziekte?

2,0 nivel/wvc

Zwaveling, A.

Kwakzalvers in soorten en maten/ A. Zwaveling.-
Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde; jrg.125,
no.10, 1980, p.392-394

Idem, no. 131

3,2 wvc/nivel

3. OVERHEID EN ADVIESORGANEN

Aakster, C.W.

Stelselwijzigingen ziektekostenverzekering en de alternatieve geneeswijzen/ C.W. Aakster.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.1, no.4, 1984, p.185-188

Idem, no. 24

2,3 nivel/idag

80

Aanbevolen

Aanbevolen: een nieuwe rechtspositie voor alternatieve genezers.-

De Paranormale Genezer; jrg.22, no.22, 1981, p.1-5

Ingegaan wordt op een aantal (vooral voor alternatieve genezers) belangwekkende aanbevelingen uit het Rapport Muntendam. Zoals b.v. de rechtspositie van alternatieve genezers, waarbij de Commissie aanbeveelt te onderzoeken in hoeverre zij een bij de wet geregelde status kunnen krijgen b.v. door opnemning in de BIG. De Ziekenfondsraad zou zo spoedig mogelijk moeten adviseren over de opnemning van alternatieve behandelingen in het ziekenfondspakket. Derde belangrijke punt is het regelen van opleiding en bevoegdheid, waarbij drie groepen onderscheiden worden: officieel bevoegde artsen, onbevoegden die een zekere basisopleiding moeten krijgen en gekwalificeerden op basis van een HBO-opleiding (gesubsidieerd door de overheid). Verder komen onderzoek en voorlichting aan bod, waarbij de eerste door de regering gestimuleerd moet worden en t.b.v. de tweede een info- documentatiecentrum moet worden opgericht. Conclusie van de auteur is dat de aabevelingen een goede stimulans vormen voor de alternatieve geneeskunst.

3,0 nivel/wvc

Adrichem, J.A.M. van

Waar blijven de alternatieven?/ J.A.M. van Adrichem.-
Kontakt; jrg.33, juli 1984, p.12-20

Idem, no. 2
1,3 nivel/zfr

81

Akerle, Q.

WHO's traditional medicine programme: progress and perspectives/ Q. Akerle.-
WHO Chronicle; jrg.38, no.2, 1984, p.76-81

In 1977 benadrukte de 13e World Health Assembly het belang van regeringssteun aan het gebruik van traditionele cq. alternatieve geneeswijzen, met de daarmee gepaard gaande regelgeving. Drie punten van actie worden door de WHO aangegeven:

- evaluatie van gebruikte alternatieve methoden door stimulering van ontwikkeling, onderwijs en toepassen van analytische methoden,
- integratie in nationale gezondheidszorgsystemen,
- opleiding van zowel regulier als alternatief geneeskundigen.

Een aantal recente WHO-activiteiten wordt besproken, bijvoorbeeld NAPRALERT (Natural Products Alert); een geautomatiseerd informatiesysteem m.b.t. internationale literatuur over farmacologie en natuurlijke producten.

3,0 nivel/wvc

82

Alternatieve

De alternatieve geneeswijzen.-
Fysiovisie; feb. 1984, p.5-7

Verslag van de uitgebreide commissievergadering van de Vaste Kamercommissie voor de volksgezondheid (5 september 1983) inzake de alternatieve geneeswijzen. De teneur van de zitting was de alternatieve geneeswijzen binnen het ziekenfondspakket te doen opnemen, wetenschappelijk onderzoek te intensiveren en de

voorlichting te verbeteren. Een saillant punt binnen de discussie was dat alle partijen het zelfstandig diagnosticeren door de niet-arts-alternatieve genezer, afwezen.

3,0 nivel/wvc

83

Alternatieve

Alternatieve geneeswijzen: hoewel omstreden in opmars: themanummer.-

Inzet; jrg.7, no.9, 1983, p.13-35

Opvattingen van een aantal prominenten uit de wereld van de alternatieve artsen, de genezers, de politiek en de financiers en van de eminence gris, professor Muntendam zelf.

3,2 nivel/zfr

84

Alternatieve

Alternatieve geneeswijzen steeds meer vergoed via aanvullende verzekering ziekenfonds.-

Inzet; jrg.10, no.4, 1986, p.11-12

De ziekenfondswereld volgt de ontwikkelingen rond de alternatieve geneeswijzen steeds minder met afwachting en steeds meer met belangstelling. Het artikel geeft een overzicht van de ontwikkelingen en van de vergoedingsregelingen die er voor steeds meer ziekenfondsverzekerden komen via de aanvullende verzekering. Resultaten van een enquête van de VNZ onder de ziekenfondsen.

3,0 nivel

85

Bakker, L.F.

Gelijke rechten voor alle geneesmethoden: congresverslag/ L.F. Bakker.-

Medisch Contact; jrg.32, no.10, maart 1977, p.306-307

Verslag van het "Nationaal congres en manifestatie" onder auspiciën van de commissie 'Gelijke rechten voor alle geneesmethoden', met gelijke doelstelling. Deze commissie noemt zich het Samenwerkingsorgaan van beroeps- en belangenorganisaties op het gebied van niet-officiële geneeskunde en individuele gezondheidszorg in Nederland. Ongeveer 16 organisaties op het gebied van de niet-officiële geneeskunde, alternatieve geneeskunde c.q. randgebieden van de geneeskunde verleenden hun medewerking. Pleidooien met betrekking tot 'de maatschappelijke en wettelijke erkenning van de rechten van de alternatieve therapeut (arts en niet-arts) en zijn patiënt', waarbij de motivatie, dat per jaar 7 miljoen consulten op rekening komen van de alternatieven, een belangrijk uitgangspunt was.

3,4 nivel/wvc

86

Bannerman, R.H.

WHO's programme in traditional medicine/ R.H. Bannerman.-

WHO-Chronicle; jrg.31, 1977, p.427-428

Kort overzicht van de WHO-activiteiten met betrekking tot traditionele geneeskunde. Uiteindelijk is door een werkgroep een programma opgesteld dat de integratie van traditionele geneeskunde moet stimuleren; de regionale afdelingen van de WHO zullen nationale gezondheidszorgstrategieën ontwikkelen ter onderbouwing van deze strategie.

3,0 nivel/wvc

Bavelaar, W.

Het andere ziekenhuis: wereldprimeur: verpleeginrichting waar men zich ook alternatief kan laten behandelen/ W. Bavelaar, M. Berman.-

Elseviers Magazine; jrg.42, no.3, jan.1986, p.31-35

Idem, no. 134

4,3 nivel/zfr

Bergeijk, P.A.G. van

Alternatieve geneeswijzen in het ziekenfondspakket: geen kostenbesparing/ P.A.G. van Bergeijk, F.T. Schut.-Economisch Statistische Berichten; jrg.68, no.3434, nov.1983, p.1110-1116

Idem, no. 28

2,3 wvc/nivel

87

Boelen, J.L.A.

Alternatieve geneeswijzen uit de bocht/ J.L.A. Boelen.-Medisch Contact; jrg. 37, no.36. sept.1982, p.1120-1124

Bespreking door oud-commissie-lid (Commissie Alternatieve Geneeswijzen) van de uitgangspunten en aanbevelingen van de commissie en het commentaar van de regering daarop. De regering blijkt het slechts ten aanzien van enkele reeds algemeen geldende principes met de commissie eens te zijn. Zij stelt voorop dat eerst dient te worden aangetoond dat alternatieve geneeswijzen enig effect sorteren, alvorens over te gaan tot enigerlei vorm van inpassing in het systeem van gezondheidszorgvoorzieningen. De auteur concludeert dat het noodzakelijk is effectiviteitsonderzoek volgens de gebruikelijke natuurwetenschappelijke methodologie zo spoedig mogelijk van de grond te krijgen, om zodoende het om alternatieve geneeskunde vragende publiek op de hoogte te kunnen stellen van de reële mogelijkheden en beperkingen.

3,0 nivel/zfr

88

Boer, E.J.

Voor alternatieve geneeswijzen geen vergoeding op korte termijn/ E.J. Boer.-

Inzet; jrg.5, no.2, 1981, p.31-35

"Opneming van alternatieve geneeswijzen in hun algemeenheid en totaliteit als verstrekking lijkt niet wel mogelijk", aldus een conclusie uit het rapport van de Comissie Muntendam. Verder lijkt de commissie

voorstander te zijn van vergoeding uit de ziekenfondsen en particuliere verzekeringen van een aantal alternatieve vormen van genezen. Ze beveelt de regering aan om snel aan de Ziekenfondsraad advies te vragen omtrent opname in het verstrekkingspakket van een aantal alternatieve vormen. Ook vindt men dat er dringend behoefte is aan wetenschappelijk onderzoek naar de effecten van de alternatieve geneeswijzen.

3,5 nivel/wvc

Boer, E.J.

Commissie-Muntendam wil acupunctuur apart honoreren/
E.J. Boer.-

Inzet; jrg.2, no.11, 1978, p.19-24

Idem, no. 30

2,3 nivel/wvc

Bol, F.A.

Alternatieve geneeswijzen: oorzaak en gevolgen van jaarlijks minstens 7 miljoen contacten buiten de universitaire geneeskunde om kunnen noch door de overheid noch door de professie worden genegeerd/ F.A. Bol.-

Medisch Contact; jrg.33, no.24, juni 1978, p.723

Idem, no. 32

2,3 nivel/wvc

Bol, F.A.

Acupunctuur: het lijkt...welhaast onmogelijk orde te scheppen in het acupunctuuronderwijs/ F.A. Bol.-

Medisch Contact; jrg.33, no.47, nov.1978, p.1463

Idem, no. 33

2,3 nivel/wvc

Bol, F.A.

Alternatieve geneeswijzen en verzekeringen: de Zwolse Algemene plaatst de behandelend arts in een oneigenlijke rol, een veel juister uitgangspunt wordt ingenomen door de Vereniging Natura/ F.A. Bol.-

Medisch Contact; jrg.35, no.10, mrt.1980, p.295

Idem, no. 34
2,3 nivel/wvc

Bol, F.A.

Alternatief verzekeren/ F.A. Bol.-

Medisch Contact; jrg.35, no.29, jul.1980, p.875

Idem, no. 36
2,3 nivel/wvc

Bosch, S. van den

Genezen is meer dan medicamenten en techniek alleen:
ook factoren als hoop, menselijke wil en angst/ S. van
den Bosch.-

Trefpunt; no.2, feb.1986, p.18-20

Idem, no. 154
5,3 nivel/zfr

89

Bouma, J.

Grootse ontmoeting: NOVAG-congres 8 februari 1986/ J.
Bouma.-

Paranormaal; no.1, 1986, p.3-6

Voor het eerst laat een staatssecretaris zich zien
op een congres van alternatieve therapeuten. Een
stap vooruit in het gesprek tussen de overheid, de
officiële gezondheidszorg en de alternatieve gene-
zers.

3,2 nivel

90

Brouwer, J.

Verslag van het nationaal congres 'Gelijke rechten voor
alle geneswijzen', gehouden te Amsterdam, 22 januari
1977/ voorzitter J. Brouwer.-

Rotterdam: Kommissie Gelijke Rechten voor alle Genees-
wijzen, 1977

Doelstellingen van de organiserende commissie zijn: het bevorderen van maatschappelijke en wettelijke erkenning van de rechten van de 'alternatieve' therapeut en zijn patiënt; het stimuleren van de totstandkoming c.q. herziening van erkende opleidingsmogelijkheden onder nader te bepalen voorwaarden. Dit rapport geeft een letterlijk verslag van de inleidingen, de forumdiscussie, de perspresentatie en de brief aan de staatssecretaris van volksgezondheid en milieuhygiëne, welke allen gericht waren op bovengenoemde doelstellingen.

3,0 nivel/wvc

91

Buurma, H.

Plannen alternatieve middelen: een bezinning waard/ H. Buurma, R. Vos.-

Pharmaceutisch Weekblad; jrg.119, no.2, jan.1984, p.25-29

Ook de farmaceutische sector ontkomt niet aan de drastische bezuinigingsmaatregelen die de regering neemt, getuige het onlangs door de staatssecretaris van WVC aangevraagde advies met betrekking tot categorale uitsluiting van vergoeding van alternatieve middelen. Een volgens de auteurs van dit artikel ad-hoc bedachte maatregel die in een uiterst beperkte opbrengst zal resulteren en veel consternatie binnen en buiten de belangengroepen teweeg brengt, wat uiteindelijk weer zal leiden tot intrekking van de maatregel. Bovendien worden door dit soort maatregelen de kampen van alternatief en regulier wederom lijnrecht tegenover elkaar geplaatst. Zinniger en realistischer lijkt het de auteurs de alternatieve praktijken te erkennen en deze groepen hun eigen criteria binnen bepaalde grenzen te laten ontwikkelen.

3,0 nivel/wvc/zfr

Centrale Raad voor de Volksgezondheid

Advies inzake het toepassen van acupunctuur door fysiotherapeuten/ Centrale Raad voor de Volksgezondheid.-

's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1980

Op de vraag van de overheid of er behoefte bestaat aan het stellen van regels inzake opleiding en examinering van, en beroepsuitoefening door fysiotherapeuten op het gebied van de acupunctuur, antwoordt de Raad dat er gezien de vele onduidelijkheden rond acupunctuur nog geen gefundeerd oordeel te geven is. Dit geldt zowel voor het aangeven van het indicatiegebied als voor de effecten die acupunctuur teweeg kan brengen. De Raad adviseert dan ook tot het voorlopig nog niet opstellen van regels rond opleiding en beroepsuitoefening door fysiotherapeuten (en andere niet-artsen) op het gebied van de acupunctuur. Tevens dringt zij aan op gedegen wetenschappelijk onderzoek.

3,0 nivel/zfr

Commissie Muntendam

Alternatieve geneeswijzen in Nederland: rapport van de Commissie alternatieve geneeswijzen/ Commissie Muntendam.-

's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1981

Eindrapport van de in 1977 ingestelde commissie alternatieve geneeswijzen onder voorzitterschap van Prof.dr. P. Muntendam. De commissie is tot de algemene conclusie gekomen, dat de maatschappelijke betekenis van de alternatieve geneeswijzen van dien aard is dat hieraan in de Nederlandse gezondheidszorg niet kan worden voorbijgegaan. Zij formuleert een aantal aanbevelingen waaronder: het instellen van een commissie voor overleg en advies voor de uitwerking van de door deze commissie gedane voorstellen, het oprichten van een nationaal informatie- en documentatiecentrum, het opvoeren van een aparte begrotingspost alternatieve geneeswijzen,

informatie en voorlichting aan en door medische studenten, etc. Naast de algemene aanbevelingen ook nog een aantal gerichte aanbevelingen, met betrekking tot de Wet beroepsuitoefening individuele gezondheidszorg en de Wet op de geneesmiddelenvoorziening.

3,2 niveau/zfr/wvc

Dam, F.S.A.M. van

Alternatieve geneeswijzen: kritische aantekeningen bij het rapport van de commissie Muntendam/ F.S.A.M. van Dam.-

Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde; jrg.125, no.10, mrt.1981, p.387-392

Idem, no. 42

2,3 wvc/niveau

Dijk, P. van

"Uitgedokterd!", dan meestal pas "alternatief"/ P. van Dijk.-

Maatschappelijke Gezondheidszorg; jrg.11, no.5, mei 1983, p.26-29

Idem, no. 45

2,3 wvc/niveau

Dijk, P. van

Medical shopping/P. van Dijk.- 1985

Maatschappelijke Gezondheidszorg; jrg.13, no.1, jan.1985, p.23

Idem, no. 46

2,3 wvc/niveau

94

Dresden, S.

Visie Koninklijke Akademie op alternatieve geneeskunde/ S. Dresden.-

Pharmaceutisch Weekblad; jrg.114, no.27, 1979, p.738-739

Brief waarin het Algemeen Bestuur van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te kennen geeft uiterst negatief tegenover "alternatieve geneeskunde" te staan. Naar haar idee bestaat er "slechts een en ongedeelde geneeskunde, waarnaast geen alternatief mogelijk is".

3,0 nivel/wvc

95

Eyck, J.W.L. van

Alternatieve geneeswijzen/ J.W.L. van Eyck.-

Medisch Contact; jrg.38, no.18, 1983, p.531-532

Beschouwing over de discussie, die ontstaan is binnen de medische professie n.a.v. het rapport van de Commissie Alternatieve Geneeswijzen. Ter sprake komen onder andere verschillen tussen de reguliere en alternatieve geneeskunde in benadering van de mens en wetenschaps-filosofische aspecten. Geconcludeerd wordt, dat de bevindingen van de commissie tot nu toe nauwelijks serieus weerlegd zijn.

3,2 wvc/nivel

96

Gardeniers-Berendsen, M.H.M.F.

Alternatieve geneeswijzen: kamerstuk 17 481, nr.1-2/ M.H.M.F. Gardeniers-Berendsen.-

's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1982

Regeringsstandpunt inzake het rapport van de Commissie Alternatieve Geneeswijzen (1981). De regering meent dat alternatieve behandelingsmethoden dezelfde kansen behoren te hebben als de reguliere en dat voor de aanvaarding dezelfde procedures moeten gelden. De toe te passen methodieken voor wetenschappelijk onderzoek in verschillende velden betreffen een wetenschappelijk probleem waarover de regering advies aan de Gezondheidsraad vraagt. De maatstaven voor wetenschappelijk onderzoek zullen dezelfde zijn. Verder wordt ingegaan op de volgende aspecten van het rapport: de benadering van de problematiek; de zes 'hoofdstromingen'; beschouwing over de bete-

kenis van het geneesmiddel in de alternatieve geneeswijzen; onderwijsaspecten; juridische aspecten; economische en financiële aspecten; wetenschappelijke aspecten; de aanbevelingen.

3,0 niveau

97

Gemeenschappelijke

Gemeenschappelijke basisopleiding alternatieve geneeswijzen gewenst: Nationale Raad voor de Volksgezondheid in advies.-

Nederlandse Staatscourant;no. 52, 1986, p.3

3,0 niveau

98

Harderwijk, E.D.

Wanneer is een (homeopatisch) geneesmiddel een geneesmiddel?/ E.D. Harderwijk.-

Pharmaceutisch Weekblad; jrg.121, no.3, 1986, p.53-56

Over de vraag wanneer een homeopatisch geneesmiddel een geneesmiddel is, wordt niet eensluidend gedacht. Een ziekenfonds werd in het gelijk gesteld door de Ziekenfondsraad toen zij niet-geregistreerde -volgens haar niet-homeopatische geneesmiddelen- weigerde te vergoeden. De Raad van Beroep beoordeelde de geneesmiddelen als specialites en wilde ze geregistreerd hebben en de Centrale Raad van Beroep vond dat de geneesmiddelen geen geneesmiddelen waren (dus ook niet homeopatisch). De schrijver staat achter de uiteindelijke conclusie van de Centrale Raad: de geneesmiddelen zijn geneesmiddelen in de zin van de Ziekenfondswet en komen op geen enkele negatieve lijst voor, dus komen zij in aanmerking voor ziekenfondsvergoeding.

3,2 niveau

99

Heijl, J.G.

Arts of praktizijn?: wetsontwerp individuele gezondheidszorg (B.I.G.) in feite misleidend/ J.G. Heijl.- Lichaam en Geest; jrg.29, no.78, 1982, p.121-123

De geplande nieuwe wet op de beroepen in de individuele gezondheidszorg (Wet BIG) beoogt door titelbescherming herkenbaar te maken, wat de bekwaamheden, c.q. bevoegdheden zijn van diverse werkers binnen de gezondheidszorg. De opgeleide en geëxamineerde natuurgeneeskundige praktizijns worden echter in dit wetsontwerp niet genoemd; het wetsontwerp voorziet niet in een regeling voor de alternatieve geneeswijzen. Middels dit artikel pleit de NWP (Nederlandse Werkgroep voor Praktizijns) voor het alsnog opnemen van het beroep natuurgeneeskundig (NWP-)praktizijn 3,2 nivel/wvc

100

Honigh, F.

Op weg naar erkenning: alternatieve geneeswijzen werden op 18 april 1986 centraal gesteld in een landelijk congres van hoofden van verplegingsdiensten in de ziekenhuizen/ F. Honigh.-

Paranormaal; no.1, 1986, p.15-19

De auteur geeft een aantal criteria voor erkenning van alternatieve geneeswijzen:

- de opleidingen dienen aan bepaalde minima te voldoen, zodat daar meer lijn in komt,
- er moeten beroepsprofielen komen, herkenbaar aan hun specifieke identiteit,
- externe kwaliteitstoetsen, ook op de opleidingen,
- intercollegiale toetsing, zodat die kwaliteit optimaal blijft,
- welke behoefte is er aan een geneeswijze?,
- zijn er gevaren aan verbonden, anders moet je het niet regelen,
- worden er gedragsregels binnen de beroepsgroep zelf ontwikkeld?,
- is wetenschappelijk onderzoek mogelijk?

3,0 nivel

101

Jong, A. de

Op een zacht pitje/ A. de Jong.-

Lichaam en Geest; jrg.32, no.2, 1985, p.10-11

Ten aanzien van de verhouding van de natuurgeneeskunde tot de overheid wordt gesteld dat erkenning van overheidswege op prijs wordt gesteld. Allerlei voorschriften en bepalingen die de vrijheid gaan inperken worden minder op prijs gesteld. Bovendien zal het niet eenvoudig zijn de grens tussen wie wel en wie niet erkend wordt op een rechtvaardige manier te stellen.

3,2 wvc/nivel

102

KNAW

Notitie betreffende het "Rapport van de Commissie Alternatieve Geneeswijzen" van de sectie geneeskunde, afdeling natuurkunde van de KNAW/ Koninklijke Nederlandse Akademie der Wetenschappen.-

Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde; jrg.126, no.32, 1982, p.1459-1460

Men concludeert dat een aantal uitgangspunten die het rapport bevat geheel of gedeeltelijk onjuist is. Aanvaarding van deze uitgangspunten zal leiden tot een zeer ongunstige ontwikkeling van de gezondheidszorg in Nederland. In dit artikel worden twee punten nader besproken: de bijdragen en mogelijkheden van medisch-wetenschappelijk onderzoek aan de verbetering van de volksgezondheid en effectiviteitsonderzoek van alternatieve geneeswijzen dat niet mogelijk zou zijn doordat de randvoorwaarden voor een dergelijk onderzoek niet vervuld zijn.

3,5 nivel/wvc

103

KNMG

Commentaar van de werkgroep ter voorbereiding van de KNMG-reactie op het rapport van de Commissie Alternatieve Geneeswijzen Nederland/ Koninklijke Nederlandse Maatschappij ter bevordering der Geneeskunst (KNMG).- Medisch Contact; jrg.37, no.51/52, dec.1982, p.1672-1680

Het belangrijkste commentaar van de KNMG komt erop neer dat de alternatieve geneeswijzen vooral in de aanbevelingen van de Commissie Muntendam, te veel als apart staand worden behandeld. Men zou graag een meer integrale benadering zien, waarbij de alternatieve behandelingswijzen onderdeel worden van de bestaande reguliere geneeskunde; dit kan mede tot uitdrukking worden gebracht in wetgeving en scholing.

Bovendien dringt de werkgroep aan op toetsing aan de huidige wetenschappelijke standaard.

3,0 nivel/zfr

104

Kiers, J.

Alternatieve geneeswijzen/ J. Kiers.-

Inzet; jrg.9, no.4, 1985, p.28-31

Gesprek met R. Toussaint (lid Tweede Kamer) en C.W. Aakster (voorzitter LOPAG). De Tweede Kamer wacht op de resultaten van de studie naar effecten van alternatieve geneeswijzen. De patiëntenorganisaties proberen alternatieve geneeswijzen in de aanvullende verzekering te laten opnemen. Een ander voorstel is: ziekenfondsverzekerden die gebruik gemaakt hebben van een alternatieve geneeswijze en daarvan beter zijn geworden, zouden achteraf hun kosten vergoed moeten kunnen krijgen onder overlegging van een gezondheidsverklaring van de behandelend arts.

3,5 wvc/nivel

105

Kortenhoeven, D.

BIG, bevordering of bestrijding van de 'kwakzalverij'/ D. Kortenhoeven.-

Gezondheid en Samenleving; jrg.4, no.2, 1983, p.72-81

Verkorte weergave van een rapport over juridische aspecten van medische en paramedische beroepen. Ingegaan wordt op de overgang van wettelijke beroepsbescherming (wet 1865) naar wettelijke titelbescherming (voorontwerp van wet 1981). Wanneer dit

laatste inderdaad doorgang vindt zullen artsen hun zo lang behouden monopolie verliezen op een aantal specifieke activiteiten na die behouden blijven voor medisch gekwalificeerden. In een systeem van titelbescherming heeft een ieder het recht geneeskunde te beoefenen binnen een aantal voorwaarden. De belangrijkste beweegredenen tot verandering van het huidige systeem is de keuzevrijheid van de consument. Een tweede belangrijk motief is het harmoniseren van de jurisprudentie op het gebied van gezondheidszorgwetgeving. Het artikel gaat verder in op de veranderingen die dit alles voor de verschillende beroepsgroepen met zich meebrengt.
3,2 nivel/wvc

Kraft, D.

Ziekenhuisdirecteuren discussieren over alternatieve geneeswijzen: neem nou een snoezelproject van een kwart miljoen gulden/ D. Kraft.-

Het Ziekenhuis; jrg.15, no.22, 1985, p.885-887

Idem, no. 59
2,3 nivel/zfr

Kunst, L.

Natuurgeneeswijzen/ L. Kunst.-

Medisch Contact; jrg.35, no.17, 1980, p.510

Idem, no. 60
2,3 nivel/wvc

106

Lamoen, G.J. van

Inventarisatie van de informatiebronnen met betrekking tot alternatieve geneeswijzen: rapport in opdracht van het Lopag/ G.J. van Lamoen.-

Almere: [Landelijk Overleg van Patiëntenorganisaties voor Alternatieve Geneeswijzen] LOPAG, 1984

Fase 1 van een groot literatuuronderzoek naar alternatieve geneeswijzen, waarin getracht wordt een protocol op te stellen voor het verdere verloop van

het onderzoek. Binnen dit kader werd de nadruk gelegd op: het ontwerpen van een classificatie-systeem alternatieve geneeswijzen; vaststellen relevante gegevens binnen het veld zelf; peilen van het aanbod van de officiële systemen; uitgebreide inventarisatie van tijdschriften alternatieve geneeswijzen; opzet en organisatie van het vervolgonderzoek. Een van de conclusies is dat er nationaal zowel als internationaal een grote behoefte bestaat aan een documentatie-systeem dat op permanente basis relevante informatie gaat ontsluiten. Als aanbeveling volgt hierop dat het IDAG het beheer van het ontsluitings-systeem in haar takenpakket moet hebben en dat projecten rond experimenteel onderzoek, begeleiding hiervan en onderzoeksregistratie door het Transferpunt Geïntegreerde Geneeskunde gecördineerd moeten worden.

3,5 nivel/zfr

107

Maas, P.J. van der

Alternatieve cirkels zijn toch rond/ P.J. van der Maas.-

Tijdschrift voor Sociale Geneeskunde; jrg.59, no.7, 1981, p.517-518

Beschrijving van het eindrapport van de Commissie Alternatieve Geneeswijzen. Geconstateerd wordt dat er geen sprake is van een spectaculaire groei, ondanks de toenemende belangstelling in de media. Over het algemeen bestaat er tevredenheid over het resultaat van deze behandelingen. Aandacht wordt erop gevestigd dat de ontwikkelingen op dit terrein wellicht voor een belangrijk deel bepaald worden door de mate van acceptatie van alternatieve geneeswijzen door de reguliere hulpverleners.

3,2 ncgv/wvc/nivel

108

Mannaerts, J.

De manuele therapie verdient geen aparte honorering/ J. Mannaerts.-

Discussie rond het al of niet opnemen van manuele therapie in het ziekenfondspakket. De auteur geeft de mogelijkheid aan de therapie onder te brengen bij de behandeling door huisarts/specialist en zodoende de vergoeding door het ziekenfonds mogelijk te maken. Hij pleit er niet voor ziekenfondsen aparte overeenkomsten met manueel therapeuten te laten sluiten.

3,0 nivel/wvc

109

Mijn, W.B. van der

Juridische perikelen rond alternatieve geneeswijzen/ W.B. van der Mijn.-

Metamedica; jrg.56, no.10, 1977, p.212-218

Volgens de auteur is binnen de reeds bestaande wetgeving, maar zeker bij toekomstige wetgeving, de toepassing van alternatieve geneeswijzen in juridisch opzicht mogelijk. In financieel opzicht, althans binnen het kader van de sociale verzekeringen, zijn er nog duidelijke verschillen met orthodoxe geneeswijzen, maar zelfs de bestaande wetgeving biedt voor de toepassing van alternatieve geneeswijzen ruimte.

3,0 nivel/wvc

110

Muntendam

Alternatieve geneeswijzen: Commissie Muntendam brengt rapport uit.-

Medisch Contact; jrg.36, no.7, 1981, p.190-192

Korte bespreking van het rapport Muntendam; enkele kernpunten worden gegeven.

3,2 nivel/zfr

111

Muntendam, P.

Het voorontwerp Wet BIG en de alternatieven/ P. Muntendam.-

Medisch Contact; jrg.36, no.32, 1981, p.965-966

Ingegaan wordt op het voorontwerp van wet beroeps-
uitoefening individuele gezondheidszorg, in het bij-
zonder op de onbevoegde uitoefening van de ge-
neeskunst. Het belang van een snelle invoering van
de wet BIG voor de beoefenaren van alternatieve
geneeswijzen wordt benadrukt.

3,0 wvc/zfr/nivel

112

Muntendam, P.

Centrale Raad en acupunctuur/ P. Muntendam.-

Inzet; jrg.4, no.3, 1980, p.15-17

Muntendam gaat in op het rapport van de Centrale Raad voor de Volksgezondheid (Advies inzake het toepassen van acupunctuur door fysiotherapeuten). Welk effect zal het negatieve advies hebben op het beleid van de staatssecretaris? De auteur hoopt "dat de belangstelling van de consument voor acupunctuur, de resultaten van onderzoeken naar het effect van deze behandelwijze en de aandacht van officiële instellingen van gezondheidszorg, met name van de Wereldgezondheidsorganisatie, voor deze uit het oosten stammende traditionele behandelwijze, inderdaad ertoe leidt, dat ook bij de beoefenaren en toepassers van de wetenschap begrip getoond wordt voor handelingen in de gezondheidszorg, die zich tot nu toe onttrokken aan de waarneming door meting. De integratie van kunde en kunst is toch steeds het doel waarnaar gestreefd moet worden in het belang van de gezondheid van de mens".

3,2 nivel/wvc

Muntendam, P.

Alternatieve geneeswijzen: rapport van de Commissie alternatieve geneeswijzen/ P. Muntendam.-
Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde; jrg.125,
no.10, 1981, p.383-387

Een toelichting van de voorzitter van de commissie op het eindrapport. Belicht worden de aanleiding tot instelling van de commissie, de inhoud van het rapport en de gedane aanbevelingen.

3,0 wvc/nivel

Muntendam, P.

De troebelen rond het Moerman-onderzoek: een nieuwe lente, maar geen nieuw geluid/ P. Muntendam.-
Medisch Contact; jrg.40, no.13, 1985, p.383-384

Idem, no. 177

5,3 wvc/oo/nivel

Nationale Raad voor de Volksgezondheid

Interimrapportage inzake de werkzaamheden van de Commissie alternatieve geneeswijzen NRV/ Nationale Raad voor de Volksgezondheid.-
Zoetermeer: NRV, 1985

Besproken worden de onderwerpen die de Commissie alternatieve geneeswijzen in behandeling heeft c.q. zal nemen: inventariserend onderzoek onder de georganiseerde alternatieve genezers; substitutie-effecten die bij invoering van alternatieve geneeswijzen in het ziekenfondspakket zouden kunnen uitgaan op kosten in de gezondheidszorg; het instellen van een informatie- en documentatiecentrum voor alternatieve geneeswijzen; het verstrekken van informatie over alternatieve geneeswijzen aan de medische c.q. tandheelkundige (sub)faculteiten in Nederland.

3,0 wvc/zfr/nivel

115

Niemand

Niemand is ermee gebaat wanneer we de impasse laten voortduren.-

Uitzicht; no.3, 1985, p.6-10

Toespraak van staatssecretaris J.P. van der Reijden tijdens de ledenvergadering van de vereniging Amnestie. Aan de orde komt o.a. de impasse rond het onderzoek naar de Moermantherapie.

3,0 wvc

Peelen, G.J.

Wat heet alternatief?/ G.J. Peelen.-

VU-Magazine; mei 1986, p.177-186

Idem, no. 66

2,3 nivel/zfr

116

Politiek

De politiek over gezondheid.-

De Paranormale Genezer; jrg.22, no.4, 1981, p.3-7

3,0 wvc

117

Politieke

Politieke partijen over natuurtherapeuten. Het parlement en de natuurgeneeskunde.-

Lichaam en Geest; jrg.27, no.71, 1981, p.245-247

3,0 wvc

118

Rasker, J.J.

Alternatieve geneeswijzen: een rapport van de Nederlandse Vereniging van Reumatologen/ J.J. Rasker, F.J.F. Steiner, H. van der Leeden.-

Medisch Contact; jrg.36, no.19, 1980, p.568-569

Visie van de Nederlandse Vereniging van Reumatologen op het vraagstuk der 'alternatieven'. De opdracht van de commissie alternatieve geneeswijzen van bo-

vengenoemde vereniging was, de waarde van de alternatieve therapieën voor reumatische ziekten te evalueren. Volgens de commissie zijn de basisfilosofie van de meeste alternatieve geneeswijzen, de methoden van onderzoek en behandeling en evaluatie dikwijls niet te vergelijken met die van de vereniging en passen niet in hun denkwijze. Het is dan ook niet mogelijk criteria vast te leggen, laat staan waardeoordelen te geven, zonder uitgebreid onderzoek. Naar de mening van de commissie is het gewenst een tolerante houding aan te nemen, wanneer patiënten in hun wanhoop toevlucht zoeken tot een alternatieve geneeskundige en is het de taak van de reumatoloog deze mensen verder te begeleiden.

3,0 nivel/zfr

119

Reijden, J.P. van der

Het verruimen van ons denkkader: het verruimen van onze gezondheidszorg met alternatieve geneeswijzen gaat gepaard met het verruimen van ons denkkader/ J.P. van der Reijden.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.3, no.12, 1986, p.93-97

Toespraak van de staatssecretaris van WVC ter gelegenheid van het NOVAG-congres op 8 februari 1986 in het Jaarbeurscentrum te Utrecht.

"Het verruimen van onze gezondheidszorg met alternatieve geneeswijzen gaat gepaard met het verruimen van ons denkkader en met dat verruimde denkkader zouden we ons opnieuw op doelstellingen kunnen bezinnen. Dit houdt naar mijn mening in dat de alternatieve geneeskunde ook nooit moet gaan wedijveren met de reguliere geneeskunde in de mate waarin de doelstellingen van de reguliere geneeskunde worden bereikt. Veeleer hoop ik dat het samengaan van beiden zal leiden tot een nieuw gevoel van heelheid, zowel op het micro-niveau van de mens als op het macro-niveau van de schepping. Dat betekent dan wellicht dat de overmoed waarmee we ten koste van alles doende zijn ziekte, pijn, verdriet en dood te

bestrijden wat kunnen temperen ten gunste van de ootmoed jegens de mens en de natuur".

3,4 nivel/idag

120

Reijden, J.P. van der

Alternatieve geneeswijzen: kamerstuk 17 481, nr.21/
J.P. van der Reijden.-

's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1984

Brief van de staatssecretaris aan de voorzitter van de Tweede Kamer met betrekking tot de instelling van een commissie alternatieve geneeswijzen van de Nationale Raad voor de Volksgezondheid, instelling commissie alternatieve behandelingswijzen van de Gezondheidsraad en subsidiëring van wetenschappelijk onderzoek op het gebied van alternatieve geneeswijzen. Verder wordt nog gesproken over het opnemen van een aantal alternatieve beroepsgroepen in de wet BIG en over vergoedingen van behandelingen met alternatieve geneeswijzen.

3,0 nivel

121

Reijden, J.P. van der

Alternatieve geneeswijzen: kamerstuk 17 841, nr.25/
J.P. van der Reijden.-

's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1986

Korte schets van de ontwikkelingen tot nu toe, waarbij voornamelijk de nadruk op samenwerking en overkoepeling gevestigd wordt. Na een inleiding over het begrip gezondheidszorg in relatie tot individuele gezondheid wordt ingegaan op de eisen van macro- en microniveau binnen het gezondheidszorgsysteem. Verslag van een aantal reeds gestarte onderzoeksprojecten en idem nog te beginnen, waarbij voornamelijk het Transferpunt Geïntegreerde Geneeskunde (RU Utrecht) een groot aantal projecten zal initiëren. Verder wordt verslag gegeven van de commissie alternatieve geneeswijzen van de Nationale Raad voor de Volksgezondheid, de commissie alternatieve behandel-

wijzen van de Gezondheidsraad en de stand van zaken rond onderzoek en onderwijs met betrekking tot alternatieve geneeskunde aan universiteiten en hogescholen. Tenslotte merkt de staatssecretaris op open te staan voor nieuwe elementen buiten de reguliere geneeskunde en wetenschappelijk onderzoek naar de resultaten van alternatieve geneeskunde tot een belangrijke peiler van beleid.

3,0 nivel

122

Schuurmans Stekhoven, W.

Onbevoegde uitoefening van de geneeskunst/ W. Schuurmans Stekhoven.-

Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde; jrg.122, no.30, 1978, p.1110-1111

Auteur maakt duidelijk dat de wetgeving rond onbevoegde uitoefening van de geneeskunst niet sluitend is en dat zeker met de opkomst van allerlei alternatieven de onduidelijkheid toeneemt.

3,0 nivel/wvc

123

Stheeman, U.A.M.

Alternatieve geneeswijzen: wegdenken en verrast worden of meedenken en bijsturen/ U.A.M. Stheeman.-

Inzet; jrg.7, no.11, 1983, p.23-25

In het september-nummer van Inzet (1983) werd uitvoerig bericht hoe verschillende instanties en organisaties denken over alternatieve geneeswijzen. Adviserend geneeskundige Stheeman nam deze beschouwingen en interviews kritisch door en stelde vast dat iedere groepering sterk vanuit zijn eigen denken belangenkader tot een standpunt komt, dat nauwelijks meer aansluit op de dagelijkse praktijk. Het gekissebis van de officiële instanties gaat door, maar intussen lost het probleem zich in de praktijk indirect op. Het wordt tijd dat de ziekenfondsen zich uitspreken over de vraag of een verzekerde ook behandeld mag worden met een alternatieve geneeswij-

ze als deze wordt gegeven door de (eigen) huisarts of door de specialist, die wordt gehonoreerd via respectievelijk abonnementsstarief of verwijskaart. Want het aantal huisartsen en specialisten dat "alternatief" wil werken wordt snel groter.
3,0 niveau/wvc

124

Taverne, H.

Rapport Muntendam/ H. Taverne.-
Homeopatisch Tijdschrift; jrg.94, 1983, no.1, p.4-6

Kanttekeningen bij het commentaar van de KNMG op het rapport Muntendam. Volgens auteur wijst het KNMG elke aanbeveling van de commissie af op grond van het ontbreken van bewijs van effectiviteit.
3,5 niveau

125

Vaste Commissie voor de Volksgezondheid

Alternatieve geneeswijzen: kamerstuk 17 481, nr.4-5/ Vaste Commissie voor de Volksgezondheid, J.P. van der Reijden.-
's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1983

Vragen van en antwoorden aan de Vaste Kamercommissie Volksgezondheid met betrekking tot het regeringsstandpunt rond het rapport Muntendam. Vragen omtrent effectiviteitsonderzoek, Wet BIG, Europese standaards e.d.
3,0 niveau

126

Vet, D. van der

Resultaat inventarisatie alternatieve geneeskunde/ D. van der Vet.-
Lichaam en geest; jrg.33, no.2, 1986, p.17+19

Bespreking van het rapport van de Commissie Alternatieve Geneeswijzen van de Nationale Raad voor de Volksgezondheid. Ingegaan wordt op de resultaten van het voor dit rapport gehouden inventariserend onder-

zoek, zoals de aanbeveling te komen tot een gemeenschappelijke basisopleiding en aansluitende specialisatie, het verrichten van wetenschappelijk (effect) onderzoek (waarvoor de Gezondheidsraad protocollen op zal stellen), en de relatie met de reguliere geneeskunde. Vooral de rol van de Nederlandse Werkgroep van Praktizijns wordt bij de totstandkoming van dit rapport benadrukt.

3,0 nivel/idag

127

Voorlopig

Voorlopig geen vergoeding alternatieve geneeswijzen.-
Inzet; jrg.7, no.10, 1983, p.26-28

De Tweede Kamer toonde veel welwillendheid met betrekking tot alternatieve geneeswijzen. Voorlopig leidt dat niet tot vergoeding door het ziekenfonds. Eerst gaan de adviesorganen zich nu buigen over de alternatieve geneeswijzen. Als daarna weer de vraag aan de orde komt over al of niet opnemen in het ziekenfondspakket, kan sprake zijn van een heel andere situatie: staatssecretaris Van der Reijden kondigde tijdens de discussie over alternatieve geneeswijzen aan dat binnen enkele maanden gesproken moet worden over een drastische beperking van het ziekenfondspakket.

3,0 nivel

128

Waal, W.J.

De commissie 'alternatieve geneeswijzen' van de Nationale Raad voor de Volksgezondheid/ W.J. Waal.-
Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde;
jrg.3, no.12, 1986, p.115-117

Ingegaan wordt op het Nationale Raad-rapport "Beroepsorganisaties alternatieve geneeswijzen". Geconcludeerd wordt dat de beroepsopleiding nader uitgediept moet worden, waartoe een opleidings-eisenpakket geformuleerd dient te worden. Aan het diploma zou een erkenning van overheidswege gekoppeld dienen

te worden, hetwelk de weg kan openen voor financiering. Verder zou kwaliteitsbewaking van de beroepsuitoefening binnen de groepen georganiseerd moeten worden.

3,0 nivel/idag

129

Wiese, J.

Overheid huivert nog voor alternatieve geneeskunde: patiëntenverenigingen vragen erkenning/ J. Wiese.-

Welzijnsweekblad; jrg.2, no.4, 19776, p.16-17

In een eerste gezamenlijke manifestatie op 22 januari 1977 vroegen 16 patiëntenverenigingen en beroepsorganisaties op het gebied van de 'niet-officiële' geneeskunde om opheffing van juridische en financiële discriminatie van 'alternatieve' geneeswijzen en genezers. (Congres 'Gelijke Rechten voor alle Geneeswijzen')

3,2 nivel

130

Witsenburg, B.C.

Het LHV-vestigingsbeleid en alternatieve geneeskunde/ B.C. Witsenburg.-

Medisch Contact; jrg.38, no.14, 1983, p.413-414

Discussiebijdrage namens de Nederlandse Vereniging van Anthroposofische Artsen, die als minderheidsgroepering binnen de KNMG, c.q. de LHV, vreest dat haar belangen onvoldoende tot hun recht kunnen komen in de van start gaande vestigingsregelingen. Gepleit wordt voor een flexibel vestigingsbeleid.

3,0 nivel/wvc/zfr

131

Zwaveling, A.

Kwakzalvers in soorten en maten/ A. Zwaveling.-

Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde; jrg.125, no.10, 1980, p.392-394

Kritische kanttekeningen bij het eindrapport van de Commissie alternatieve geneeswijzen. Enkele bezwaren tegen algemene uitgangspunten van de commissie worden geuit.

3,2 wvc/nivel

4. SAMENWERKING EN INTEGRATIE

132

Aakster, C.W.

Concepts in alternative medicine/ C.W. Aakster.-
Social Science and Medicine; jrg.22, no.2, 1986, p.265-
273

Een aantal alternatieve geneeswijzen wordt besproken met betrekking tot de vaktechnische aspecten en de filosofische achtergronden. De begrippen gezondheid, ziekte, diagnose, therapie en patiënt worden geplaatst binnen drie kaders van medisch denken: het farmaceutische, het integratie en het holistische model.

Het effect van alternatieve geneeswijzen is wetenschappelijk moeilijk vast te stellen. Alternatieve geneeswijzen moeten door eigen analytische methoden getoetst kunnen worden. Aandacht ook voor de achtergronden van de controverse tussen de reguliere en de alternatieve geneeskunde.

4,0 nivel

133

Bakker, L.F.

Verslagen symposium "Homeopathie in de eerste lijn, 1985"/ L.F. Bakker, M.J. Smulders, H.G. Bodde.-
Similia similibus curentur; jrg.15, no.3, sep.1985,
p.64-81

Verslag van het symposium homeopathie in de eerste lijn. Het doel van het symposium is na te gaan of de homeopathie en de reguliere geneeskunde geïntegreerd kunnen worden. Bijdragen van L.F. Bakker: Homeopathie versus reguliere geneeskunde?; M.J. Smulders: Homeopathie in de reguliere huisartsenpraktijk; H.G. Bodde: Homeopathie in de eerste lijn.

4,2 wvc

Bakker, L.F.

Alternatieve geneeswijzen en kwakzalverij/ L.F. Bakker.- Medisch Contact; jrg.39, no.47, nov.1984, p.1505-1506

Idem, no. 3
1,4 nivel/zfr

Bakker, L.F.

Gelijke rechten voor alle geneesmethoden: congresverslag/ L.F. Bakker.-

Medisch Contact; jrg.32, no.10, maart 1977, p.306-307

Idem, no. 85
3,4 nivel/wvc

134

Bavelaar, W.

Het andere ziekenhuis: wereldprimeur: verpleeginrichting waar men zich ook alternatief kan laten behandelen/ W. Bavelaar, M. Berman.-

Elseviers Magazine; jrg.42, no.3, jan.1986, p.31-35

Beschrijving van het project "Centrum voor Geïntegreerde Geneeskunde" in Winterswijk. In dit initiatief ligt de gedachte besloten dat de drie elementen: wetenschappelijk onderzoek, reguliere geneeskunde en alternatieve diagnostiek en therapie in goede samenhang en samenwerking een unieke combinatie vormen. Het samengaan van drie aspecten (de toenemende belangstelling voor alternatieve geneeskunde, de aanwezigheid van thermaal mineraalwater met een hoog zoutgehalte en vrijgekomen ziekenhuislokaties) zorgde voor de basis van een plan voor geïntegreerde geneeskunde en een medisch kuuroord in Winterswijk. Steun van de drie koepels (AAG, LOPAG en NOVAG) voor het plan, is er wel. De overheid daarentegen loopt nog niet zo hard. (zie ook no. 135)

4,3 nivel/zfr

Brokke, L.H.

Holisme/ L.H. Brokke.-

Metamedica; jrg.63, no.4, 1984, p.305-310

Idem, no. 6

1,4 nivel/wvc/zfr

135

Centrum Gefntegreerde Geneeskunde

Rapport inzake de planontwikkeling van het Centrum voor Gefntegreerde Geneeskunde/ Centrum voor Geintegreerde Geneeskunde; samengest. door Streekziekenhuis Koningin Beatrix, A.J. van Erven, KMG Klijnveld Kraayenhof en Co. [et al].-

Winterswijk: CGG, 1985

Uitgangspunten bij de realisering van een centrum voor gefntegreerde geneeskunde (CGG) en een medisch kuuroord (MK) zijn:

- toenemende belangstelling voor alternatieve geneeskunde en de daarmee samenhangende behoefte aan fundamenteel wetenschappelijk onderzoek en wetenschappelijke toetsing,
- verwachtingspatroon dat er in de bodem van Winterswijk op winbare diepte thermaal mineraalwater met een hoog zoutgehalte aanwezig zou zijn,
- behoefte aan herbestemming van twee oude ziekenhuislokaties.

In het initiatief ligt de gedachte besloten dat de drie elementen, te weten wetenschappelijk onderzoek, een reguliere geneeskunde en alternatieve diagnostiek en therapie, in goede samenhang en samenwerking een unieke combinatie vormen, welke de mogelijkheid biedt om tot wezenlijk nieuwe ontwikkeling te komen.

4,0 nivel

136

Einde

Het einde van het artsenmonopolie in zicht: naar een nieuwe gezondheidszorg.-

Lichaam en Geest; no.73, 1981, p.1-2

4,0 wvc

Heijl, J.G.

Heroriëntatie in de gezondheidszorg: aanvulling van het bestaande pakket met holistische geneeskunde binnen de gezondheidszorg, is een eis van deze tijd/ J.G. Heijl.- Lichaam en Geest; jrg.28, no.74, 1981, p.25-26

Idem, no. 55
2,4 nivel/wvc

137

Hermans, M.

Conferentie comite "medicina alternativa": wegen naar acceptatie en integratie van traditionele en alternatieve geneeswijzen/ M. Hermans.-

Tijdschrift voor Paramedici; jrg.2, no.1, 1980, p.21-26
4,0 wvc

138

Homeopathie

Homeopathie in de eerste lijn.-

De Medicus; jrg.3, no.88, 1985, p.13-15

Verslag van het symposium 'Homeopathie in de eerste lijn' d.d. 18 mei te Amsterdam. De homeopatische geneeswijze hoort thuis in de eerste lijn, maakt gebruik van voordelige middelen en de behandeling behoeft niet langdurig te zijn. Maar veel huisartsen komen door tijdgebrek niet verder dan klachten aanhoren en recepten uitschrijven.

4,0 zfr

139

Kerafa-Smart, J.

Traditional healing and contemporary medicine: a challenge to partnership/ J. Kerafa-Smart.-

World Medicine Journal; jrg.30, no.6, 1983, p.84-85

Inleiding bij de 'Annual Conference of the National Council for International Health' te Washington D.C. juni 1983; waarin een uitleg van traditionele geneeskunde wordt gegeven en het hoe en waarom integreren met de hedendaagse 'reguliere' geneeskunde.

140

Menges, L.J.

Reguliere en alternatieve geneeskunde: van conflict naar synthese?/ L.J. Menges, P.A. van Dijk (red.), J.J. Klinkert, O.G. Meijer, P.A. Vroon.-
Alphen a/d Rijn; Brussel: Stafleu, 1983

De relatie tussen reguliere geneeskunde en alternatieve geneeswijzen wordt thans nog overwegend gekenmerkt door conflict. Er zijn echter aanwijzingen dat het tij gaat keren. Een groeiend aantal mensen krijgt oog voor synthese: voor mogelijkheden van samenwerking, voor samenvoeging van verschillende elementen tot een nieuw geheel. Onder deze mensen bevinden zich zowel vertegenwoordigers van de reguliere geneeskunde als van de alternatieve geneeswijzen. Dit boek is niet geschreven vanuit een duidelijke voorkeur voor een bepaalde visie. Gestreefd is naar het vermijden van vooringenomen standpunten en naar een gezonde mate van relativering. De auteurs hopen een bijdrage te leveren aan de gedachte dat reguliere en alternatieve geneeskunde beide hun plaats hebben in de gezondheidszorg.

4,0 nivel/wvc/zfr

141

Praag, H. van

Integraal: ontwikkelingen van de integrale geneeskunde vanuit anthropologisch en cultureel standpunt/ H. van Praag.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde;
jrg.3, no.12, 1986, p.112-114

Benadrukt wordt het feit van grenzen aangeven bij het stimuleren van integratie. Men moet uitgaan - langs experimentele weg- van reeds bestaande, in het Westen gelegitimeerde therapieën. Stap voor stap experimenteel onderzoeken, aanvullingsmogelijkheden trachten te vinden en tot samenwerkingsvormen komen, die de grenzen van ieder model ongestoord laten.

4,2 nivel/idag

Reijden, J.P. van der

Het verruimen van ons denkkader: het verruimen van onze gezondheidszorg met alternatieve geneeswijzen gaat gepaard met het verruimen van ons denkkader/ J.P. van der Reijden.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.3, no.12, 1986, p.93-97

Idem, no. 119

3,4 nivel/idag

142

Vroon, P.A.

Reguliere en alternatieve geneeskunde: een overbodige discussie/ P.A. Vroon.-

Metamedica; jrg.64, no.5, 1985, p.379-389

Ingegaan wordt op de veranderingen in de mate waarin de reguliere en alternatieve geneeskunde contact hebben met elkaar en de manier waarop daaraan gestalte werd gegeven in de afgelopen 10 jaar. Getracht wordt de wendingen in de debatten te inventariseren en te verklaren.

4,2 wvc/nivel

143

Weel, C. van

De brildrager en de blinde zieners/ C. van Weel.-

Huisarts en Wetenschap; jrg.25, no.2, 1982, p.42-43

Redactioneel commentaar over de plaats van de huisarts met betrekking tot de alternatieve geneeskunde. Enkele overwegingen die een rol zouden kunnen spelen bij professionele huisartsgeneeskundige adviezen over dit onderwerp worden genoemd. Een mogelijke rol van de huisarts bij het verwijzen naar alternatieve therapeuten wordt ten sterkste afgekeurd.

4,2 wvc/nivel

Weg, J. van de

Naar nieuwe vormen in de eerste lijn: antroposofisch Gezondheidscentrum Hypericon te Nijmegen/ J. van de Weg.-

Medisch Contact; jrg.37, no.6, 1982, p.160-162

Vijf jaar functioneert er in Nijmegen, met instemming van de plaatselijke huisartsenvereniging, een gezondheidscentrum op antroposofische grondslag: Hypericon. Het centrum is geheel opgezet en gefinancierd door de (inmiddels 2800) patiënten, zonder inmenging of subsidie van overheidswege. Het kent een patiëntenraad, een therapeutengroep en als koepel een beleidsgroep; voor het nemen van besluiten in elk van die groepen is een eenparigheid van stemmen vereist. Volgens de auteur van dit lustrumartikel lijkt het een logische consequentie van de toenemende bewustmaking en bewustwording, patiënten actiever bij de organisatie van de eerste lijn te betrekken en ruimte te scheppen voor experimenten in die richting.

4,0 nivel/wvc

5. ONDERZOEK

145

Aakster, C.W.

Blokkades in de discussie tussen regulier en alternatief: een casus/ C.W. Aakster.-

Nederlands Tijdschrift voor Intergrale Geneeskunde; jrg.1, no.3, 1984, p.31-35

Ingegaan wordt op de kritiek vanuit de reguliere geneeskunde op het door Aakster gepubliceerde "onderzoek naar de effectiviteit van een behandeling met homeopatische- en fytotherapeutische preparaten". Het belangrijkste kritiekpunt betreft het ontbreken van een controlegroep, waarbij Aakster aantekent dat men er vanuit gaat dat alternatieve onderzoeksmethoden niet mogelijk zijn en dat men verder niet ingaat op de door hem wel gebezigde methode. Hij stelt dat de reguliere geneeskunde eisen stelt aan het onderzoek naar de effectiviteit van alternatieve therapievormen vanuit het eigen paradigma en weigert in te gaan op de feitelijke argumenten of methoden van de onderzoeker. Op deze gronden worden publicaties van alternatieve onderzoeken weggehouden van het reguliere Forum, waardoor noch de reguliere, noch de alternatieve geneeswijzen de kans krijgen van elkaar te leren.

5,2 nivel/idag

146

Aakster, C.W.

Onderzoek naar de effectiviteit van een behandeling met homeopatische en fytotherapeutische preparaten/ C.W. Aakster.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.1, no.1, 1984, p.21-27

Onderzocht werden 112 patiënten van artsen die met natuurgeneeskundige methoden en middelen werken. De patiënten werden twee maal ondervraagd: eenmaal aan

het begin van de alternatieve behandeling en eenmaal na verloop van 6 maanden. Gezondheidswinst werd geoperationaliseerd als het relatieve verschil in begin- en eindscores op een aantal gezondheidsindicatoren, waaronder met name een patroon van 20 algemene gezondheidsverschijnselen. Globaal kan gesteld worden dat 60% van de onderzochte patiënten duidelijk verbeterde. De bijdrage van de homeopatische en phytotherapeutische preparaten kan slechts bij benadering worden aangegeven; er is sprake van een complex van invloeden in de therapie, waarbinnen de rol van genoemde middelen kennelijk die is van een noodzakelijke, doch op zich niet voldoende voorwaarde. Een neveneffect was dat de totale (sociale en medische) kosten gedurende de alternatieve behandelingsperiode aanzienlijk afnamen, vergeleken bij de periode voorafgaande aan de behandeling.

5,2 nivel/wvc/zfr/idag

147

Aakster, C.W.

Uitgangspunten en overwegingen betreffende het effectiviteitsonderzoek in de alternatieve geneeswijzen/ C.W. Aakster.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.1, no.5, 1985, p.213-222

Poging tot het duidelijk omschrijven van de relevante voorwaarden bij het uitvoeren van effectiviteitsonderzoek in de holistische gezondheidszorg. Achtereenvolgens worden de terreinen van theorievorming, ontwerp, uitvoering en analyse besproken. Uiteindelijk wordt een samenvatting gegeven van de belangrijkste karakteristieken van een methodologie die correspondeert met de essenties van een holistische gezondheidszorg. Dit artikel behoort samen met het artikel "Prealabele overwegingen m.b.t. effectiviteitsonderzoek in de alternatieve geneeswijzen" (Ned. Tijds. v. Integrale Geneesk.; jrg.1, no.4, 1984. p.160-163) gelezen te worden.

5,2 nivel/zfr/idag

Aakster, C.W.

De fytotherapie in het licht van sociaal-kulturele veranderingsprocessen/ C.W. Aakster.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.2, no.9, 1985, p.133-138

De auteur tracht enige globale sociologische lijnen uit te zetten rond het onderwerp van de fytotherapie en fytofarmaka. Na een aantal algemene opmerkingen over fytotherapie, verbreedt hij het aandachtsveld tot dat van de alternatieve geneeswijzen en ontwikkelingen in deze. Een volgende stap in zijn betoog bestaat in het aanduiden van contouren van een nieuw wetenschappelijk denken dat zich lijkt aan te kondigen. Er bestaan echter nog tal van barrières bij de verdere uitgroei en maatschappelijke acceptatie daarvan. Het zwaartepunt ligt in de analyse van dit soort barrières.

5,2 nivel/zfr/idag

Aakster, C.W.

Prealabele overwegingen met betrekking tot effectiviteitsonderzoek in de alternatieve geneeskunde/ C.W. Aakster.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.1, no.4, 1984, p.160-163

Alvorens men aan het onderzoek begint naar de effectiviteit van alternatieve geneeswijzen, dient men zich een aantal essentiële vragen te stellen betreffende de onderzochte groep patiënten, de gevolgde therapie etc., verder dienen de omstandigheden waaronder het onderzoek plaatsvindt optimaal te zijn. Ook is het van belang dat men zich realiseert vanuit welke therapeutische strategie de alternatieve arts of genezer werkt. Men zal daarbij merken dat het lang niet altijd mogelijk noch noodzakelijk is onder laboratoriumachtige condities onderzoek te verrichten, zij het dat onderzoeksmethoden zullen verschillen naar hun mate van hardheid. Dit laatste

heeft tevens te maken met enkele meta-regels van wetenschappelijke bewijsvoering. Tenslotte is het van belang zich te realiseren op welk systeemniveau de onderzoeker zijn of haar probleem lokaliseert en operationaliseert
5,0 nivel/idag/zfr

150

Aakster, C.W.

Behandeling met homeopatische en phytotherapeutische middelen: verslag van een effectiviteits-onderzoek onder ruim 100 patienten/ C.W. Aakster.-

Dwingeloo: s.n., 1982

5,0 zfr

Alternatieve

Alternatieve geneeswijzen duur te verzekeren.-

Consumentengids; jrg.32, no.1, 1984, p.11-14

Idem, no. 25

2,5 nivel/zfr

151

Atteveld, J.T.M.

Paranormale geneeswijze/ J.T.M. Atteveld.-

Amsterdam: s.n., 1981-1982

Dl 1 een statistische verkenning in Nederland: een exploratief onderzoek bij leden van de organisatie van paranormale genezers, NFPN, 197p.

Dl 2a een statistische verkenning in Nederland: de patiënt een half jaar later.

5,0 ru

152

Bakker, F.J.

Beter met de zwamvlok: communicatie en adoptie van alternatieve geneeswijzen/ F.J. Bakker.-

Intermediair; jrg.16, no.26, 1980, p.37-45

Wat zijn de belangrijkste alternatieve geneeswijzen en hoe leert het publiek van hun bestaan?
Acupunctuur, anthroposofische, de paranormale ge-

neeskunst en de natuurgeneeswijze beginnen langzamerhand aanvaard te worden in ons land. De homeopathie was dat al langer. Als men wil onderzoeken hoe het publiek kennis omtrent deze geneeswijzen opdoet, staan verschillende modellen van massacommunicatie de onderzoeker ter beschikking. Zo kan het accepteren van iets nieuws bijvoorbeeld bevorderd worden doordat het publiek beïnvloed wordt door opinieleiders. Dat is hier niet het geval. Wel een aannemelijk model is de 'zwamvlok', het myceleummodel van de massapsycholoog Brouwer. Mensen vertellen elkaar gewoon dat alternatieve geneeswijzen niet zo eng zijn als ze vroeger wel dachten.

5,2 nivel/wvc

153

Berendsen, W.

Bioregulatie en geneeswijzen: literatuurbijdragen 1984-1986/ medew. W. Berendsen, F.J.A.M. Brekelmans, W.A.M. Linnemans, D.H.J. Schamhart, H. Stuut, F.A.C. Wiegant, R. van Wijk.-

Utrecht: Transferpunt voor Geïntegreerde Geneeskunde, [1986]

In deze reader wordt het werk gepresenteerd wat de afgelopen twee jaar door, of in opdracht van, het Transferpunt is uitgevoerd. Er wordt gestart met de beschrijving van het BBS, een concept in ontwikkeling, wat als theoretisch kader wordt gebruikt om de verschillende therapievormen vanuit een natuurwetenschappelijke basis te toetsen.

Twee methodieken worden uitgewerkt. Voorts zijn er in het kader van het onderzoek naar de fysiologische effecten van de paranormale behandeling twee regulatie-diagnostiekmethoden gebruikt. Tevens worden literatuuroverzichten geproduceerd van verschillende geneeswijzen. De reader wordt besloten met een onderzoek naar de aanwezigheid van relevante "alternatieve" literatuur binnen bestaande computerbestanden.

5,0 nivel/trans

Bestuur

Bestuur Amnestie wijst onderzoek naar de Moermantherapie af.-

Uitzicht; no.7, 1984, p.6-8

Idem, no. 29

2,5 wvc

Boer, E.J.

Voor alternatieve geneeswijzen geen vergoeding op korte termijn/ E.J. Boer.-

Inzet; jrg.5, no.2, 1981, p.31-35

Idem, no. 88

3,5 nivel/wvc

Boer, E.J. de

Alternatieve geneeswijzen vallen nog moeilijk te honoreren: vergelijkend onderzoek ontbreekt/ E.J. de Boer.-

Inzet; jrg.1, no.2, 1977, p.20-21

Idem, no. 31

2,5 nivel/wvc

Bol, F.A.

Wat heet beter?: ...weinig zinvol vanuit eigen uitgangspunten elkaar theoretisch te blijven bestrijden .../ F.A. Bol.-

Medisch Contact; jrg.35, no.26, jun.1980, p.783

Idem, no. 35

2,5 zfr/nivel/wvc

154

Bosch, S. van den

Genezen is meer dan medicamenten en techniek alleen: ook factoren als hoop, menselijke wil en angst/ S. van den Bosch.-

Trefpunt; no.2, feb.1986, p.18-20

De wereld van alternatieve geneeswijzen is verre van overzichtelijk, niet iedereen die zich ermee bezighoudt is aangesloten bij een organisatie en zoiets als een centrale registratie is er in het geheel niet. Over het aantal mensen dat voor alternatieve geneeswijzen kiest is niets bekend en (dus) evenmin over het geldbedrag dat per jaar in deze sector omgaat. Belangrijker misschien nog is het feit dat er weinig betrouwbare gegevens zijn over de effectiviteit van de alternatieve geneeswijzen. De komende jaren kan daarin verandering komen.

5,3 nivel/zfr

Brunschot, C.J.M. van

Moerman-therapie: welke patienten kiezen voor het Moerman-dieet?/ C.J.M. van Brunschot, J.F.A. Pruyne, R.M. Ryckman, H.W. van den Borne.-

Medisch Contact; jrg.39, no.14, 1984, p.435-437

Idem, no. 40

2,5 nivel/wvc

155

Cleary, P.D.

Chiropractic use: a test of several hypotheses/ P.D. Cleary.-

American Journal of Public Health; jrg.72, no.7, jul.1982, p.727-730

Een aantal hypothesen met betrekking tot chiropractische behandelingen werd onderzocht aan de hand van gegevens van gezondheidsattitudes en consumptiepatronen in de staat Wisconsin.

De grote verschillen tussen gebruikers en niet-gebruikers van chiropractische behandelingen werden geanalyseerd.

5,6 wvc/nivel

156

Debats, F.J.M.

De slag om de alternatieven: wetenschapsopvattingen en alternatieve geneeswijzen/ F.J.M. Debats.-

Poging om vanuit filosofische inzichten te komen tot een evenwichtige benadering van de diverse geneeswijzen, hetgeen resulteert in een voorstel tot een indeling die de dialoog over de geneeskunde mogelijk zal vergemakkelijken.

5,0 nivel/zfr

157

Dijk, P. van

Literatuuronderzoek alternatieve geneeswijzen: overzicht van maatschappelijke en wetenschappelijke aspecten/ P. van Dijk, C.W. Aakster.-

's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1980

Dit literatuurrapport werd opgesteld in het kader van de werkzaamheden van de Commissie Alternatieve Geneeswijzen, met name met betrekking tot de Werkgroep Onderzoek. Er werd uitgebreid gedocumenteerd literatuuronderzoek gepleegd, voornamelijk ook gericht op buitenlandse wetenschappelijke publicaties.

Op basis van dit literatuuronderzoek wordt een aantal cijfers genoemd m.b.t. het aantal beoefenaars, het aantal consulten, het aantal patiënten en consumptiepatronen. Het aantal bruikbare onderzoeken naar het effect van alternatieve geneeswijzen bleek betrekkelijk gering, doch een meerderheid wijst in een positieve richting m.b.t. effectiviteit. Uitvoerig wordt stilgestaan bij de manier waarop wetenschappelijk onderzoekers te werk gaan bij het bestuderen van alternatieve geneeswijzen (methodiek en theoretische problemen). Verder wordt door de auteurs op basis van hun bevindingen een aantal aanbevelingen gedaan (m.b.t. documentatie, onderzoek en opleiding).

5,2 nivel/zfr/wvc

Dijk, P.A. van

Resultaten bij acupunctuurbehandeling/ P.A. van Dijk.-
Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde; jrg.122,
no.39, 1978, p.1442-1448

De auteur beschrijft de resultaten van een onderzoek onder 285 patiënten die poliklinisch met acupunctuur werden behandeld, van wie 264 de vragenlijsten inzonden. Tijdens het onderzoek was een deel van de patiënten nog onder behandeling (groep I, 173 patiënten) en een deel had 6 tot 18 maanden geleden de behandeling afgesloten (groep II, 91 patiënten). Van groep I zegt 85% van de patiënten een lichte tot volledige vermindering van klachten te ondervinden en van groep II verklaarde 41% van de patiënten dat ze bij het beëindigen van de behandeling licht tot volledig waren verbeterd. Zes tot achttien maanden na het afsluiten van de behandeling was er nauwelijks achteruitgang in de situatie van deze patiënten.

5,0 nivel/wvc

Dijk, P.A. van

Complicaties bij acupunctuur/ P.A. van Dijk.-
Nederlandse Vereniging van Vrijgevestigde Fysiotherapeuten; no.9, okt.1980, p.10-22

In het artikel worden de ervaringen van de auteur betreffende complicaties en schadelijke effecten bij 10.000 behandelingen met acupunctuur weergegeven. Daarop aansluitend wordt een overzicht gegeven van de complicaties en schadelijke effecten van deze oosterse geneeswijze die tot nu toe in de literatuur zijn beschreven.

N.b. ook verschenen in Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde; jrg.124, no.34, 1980, p.1404-1408

5,0 zfr/nivel/wvc

Dijk, P.A. van

De omvang van de niet-universitaire geneeskunde in Nederland/ P.A. van Dijk.-

Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde; jrg.121, no.17, 1977, p.719-725

Idem, no. 48

2,5 nivel/wvc

160

Es, J.C. van

Twee werelden van denken: alternatieven dienen te overtuigen/ J.C. van Es.-

Medisch Contact; jrg.39, no.34, p.1071

Hoodredactionele beschouwing over de noodzaak tot streven naar wetenschappelijke onderbouwing van alternatieve geneeswijzen.

5,0 nivel/wvc/zfr

Es, J.C. van

Alternatief en regulier: hulpverlening reikt verder dan wetenschap/ J.C. van Es.-

Medisch Contact; jrg.37, no.51/52, 1982, p.1623

Idem, no. 49

2,5 wvc/nivel

Es, J.C. van

Al of niet alternatief: wordt alternatief ook regulier?/ J.C. van Es.-

Medisch Contact; jrg.39, no.3, 1984, p.67

Idem, no. 50

2,5 nivel/zfr/wvc

161

Ganzevles, P.G.J.

Het hylisch pluralisme als basis voor een werkmodel ten behoeve van de integrale geneeskunde/ P.G.J. Ganzevles, F. Snel.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde;

Besproken wordt een werkmodel van de mens, gebaseerd op het hylisch pluralisme van Poortman (1954). Doel van dit model is om rationele uitgangspunten te bieden voor onderzoek ter bevordering van het optimaal gebruik van alle beschikbare geneesmethoden. Om de belangrijkste aanname van het model, de existentie van niet-fysieke materiële substraten, te ondersteunen zijn enkele onderzoeksvoorstellen gedaan.
5,0 wvc/zfr/nivel

162

Gezonder

Gezonder met natuurlijke geneesmiddelen?: onderzoek naar de effecten van de behandeling met homeopatische en phytotherapeutische middelen.-

Maatschappelijke Gezondheidszorg; jrg.10, no.12, 1982, p.48-50

Ingegaan wordt op de 'natuurlijke totaalgeneeswijze' van dr. Vogel en het onderzoek van C.W. Aakster. Zie artikel Aakster m.b.t. onderzoek
5,2 nivel/zfr

163

Griffioen, R.W.

Alternatieve geneeswijzen en cystic fibrosis/R.W. Griffioen.- 1982

Medisch Contact; jrg.37, no.51-52, 1982, p.1638-1640

Een samenvatting van ervaringen, problemen en vragen van patiënten met cystic fibrosis en hun ouders m.b.t. de toepassing van alternatieve geneeswijzen. Aangegeven wordt, wat artsen, die de reguliere geneeskunde uitoefenen, van deze ervaringen kunnen leren.

5,0 wvc/zfr/nivel

164

Groen, P.N.

Alternatieve geneeswijzen en cystic fibrosis/ P.N. Groen.-

Medisch Contact; jrg.37, no.51/52, 1982, p.1633-1637

Resultaten van een onderzoek onder 278 gezinnen met kinderen met cystic fibrosis. 26% van deze gezinnen raadpleegde ooit een alternatieve genezer. Doel van het onderzoek was gegevens te verkrijgen over de bekendheid met en het gebruik van alternatieve geneeswijzen, de motivatie van de ouders en de mate van tevredenheid over alternatieve genezer en over specialist.

5,0 wvc/zfr/nivel

165

Guilleman, J.

Wetenschappelijk onderzoek binnen de homeopathie/ J. Guilleman.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.2, no.7, 1985, p.29-32

Overzicht van de verschillende historische en hedendaagse onderzoeken die de werking van de homeopatische verdunningen aantonen door: de aanwezigheid van het geneesmiddel in de verdunningen op te sporen, de farmacologische werking van de verdunningen te bewijzen, en door het aantonen van de juistheid van de similiaregel.

5,0 wvc/idag

166

Heye, R.

Onderzoek naar het gebruik van alternatieve geneeswijzen bij patiënt reumatoïde arthritis/ R. Heye, J. Dequeker, S. Top.-

Verpleegkundigen en Gemeenschapszorg; jrg.37, no.1, 1981, p.13-20

Bij zeventig patiënten lijdend aan reumatoïde arthritis werd een onderzoek verricht naar het gebruik van alternatieve geneeswijzen. Drie-vierde van de ondervraagde patiënten hebben op de een of andere wijze hun toevlucht genomen, gedurende een korte of lange periode, tot alternatieve geneeswijzen. Het gebruik van eigen remedies was het meest frequent (44%) gevolgd door het consulteren van een paranormale genezer (39%), het bedevaarten (34%), acupunctuur (20%), ongewone infiltraties (19%) en homeopathie (10%). Vooral vrouwen jonger dan 55 jaar leken geneigd alternatieve geneeswijzen te volgen. De meeste patiënten gebruikten alternatieve methoden de eerste drie jaren van hun ziekzijn. Bij de eigen remedies komen nog eeuwenoude gebruiken voor zoals netelen, bijensteken, kastanje in broekzak dragen... In de discussie wordt een aantal bedenkingen rond het waarom van deze gebruiken geformuleerd.

5,0 nivel/wvc

167

Homeopathie

Homeopathie, wat is meetbaar?.-

De Medicus; jrg.4, no.125, 1986, p.17-22

Verslag van het VSM-symposium van 24 mei 1986, dat als doel had het antwoord te vinden op de vragen: hoe meetbaar is homeopathie; welk fundamenteel en klinisch onderzoek is er gedaan; wat gebeurt er aan onderzoek op dit moment in Nederland; is de homeopathie meetbaar met dezelfde protocollen als de reguliere geneeskunde?

5,0 nivel/zfr

KNAW

Notitie betreffende het "Rapport van de Commissie Alternatieve Geneeswijzen" van de sectie geneeskunde, afdeling natuurkunde van de KNAW/ Koninklijke Nederlandse Akademie der Wetenschappen.-

Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde; jrg.126, no.32, 1982, p.1459-1460

Idem, no. 102
3,5 nivel/wvc

168

Kane, J.

Acupuncture treatment of schizophrenia: a report on three cases/ J. Kane, W.J. Di Scipio.-
American Journal of Psychiatry; jrg.136, no.3, 1979, p.297-302

Verslag van een onderzoek naar de effecten van acupunctuurbehandeling bij drie schizofrene patiënten in een psychiatrisch ziekenhuis. De auteurs concluderen dat acupunctuur therapeutische betekenis kan hebben en beschrijven welke etiologische mechanismen daarbij een rol spelen.

5,0 ncgv/wvc

169

Kant, E.

Beschouwing over de therapeutische waarde van acupunctuur/ E. Kant.-
Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde; jrg.124, no.34, 1980, p.1408-1411

Bespreking van de resultaten van een na-onderzoek per enquête onder 102 patiënten die wegens pijn met acupunctuur werden behandeld. Gesteld wordt dat acupunctuur ook zonder oosters filosofische achtergrond, maar als empirische methode kan worden toegepast.

5,0 wvc/nivel

170

Keulartz, J.

Beoordeling alternatieve geneeswijzen discutabel: kritiek op commissie Muntendam en KNMG/ J. Keulartz, Chunglin Kwa, H. Radder.-
Tijdschrift voor Gezondheid en Politiek; jrg.1, no.3, 1983, p.50-56

Auteurs analyseren en bekritisieren de standpunten van de commissie Muntendam en de KNMG op het onwetenschappelijk zijn van de alternatieve geneeskundigen vanuit een wetenschapsfilosofische optiek.
5,0 nivel/zfr

Kiers, J.

Alternatieve geneeswijzen/ J. Kiers.-
Inzet; jrg.9, no.4, 1985, p.28-31

Idem, no. 104
3,5 wvc/nivel

Krebs, H.

Auszenseitermethoden oder Schulmedizin?/ H. Krebs.-
Geistige Behinderung; jrg.22, no.1, 1983, p.13-25

Idem, no. 204
6,5 ncgv/wvc

Lamoen, G.J. van

Inventarisatie van de informatiebronnen met betrekking tot alternatieve geneeswijzen: rapport in opdracht van het Lopag/ G.J. van Lamoen.-
Almere: [Landelijk Overleg van Patiëntenorganisaties voor Alternatieve Geneeswijzen] LOPAG, 1984

Idem, no. 106
3,5 nivel/zfr

171

Lewith, G.T.

Can we assess the effects of acupuncture?/ G.T. Le-
with.-
British Medical Journal: jrg.288, no.6429, 1984,
p.1475-1476

Auteur gaat in op een aantal in Groot-Brittannië uitgevoerde onderzoeken op het gebied van effecten van acupunctuur. Hij concludeert echter dat effectonderzoek anders opgezet moet worden dan de reeds uitgevoerde, namelijk als single-blind, vergelijken-

de studies, aanvangend met een fysiek placebo en later het effect van acupunctuur vergelijken met traditionele methoden.

5,6 nivel/wvc

172

Lewith, G.T.

How effective is acupuncture in the management of pain?/ G.T. Lewith.-

Journal of the Royal College of General Practitioners; jrg.34, no.262, 1984, p.275-278

Besproken wordt een aantal effectonderzoeken met betrekking tot acupunctuur in Groot-Brittannië: Acupunctuur vergeleken met traditionele therapieën, acupunctuur vergeleken met het willekeurig plaatsen van naalden en acupunctuur vergeleken met een placebo. Geconcludeerd wordt dat acupunctuur een pijnstillend effect heeft in ongeveer 60% van de gevallen, dit effect is groter dan bij het placebo en waarschijnlijk ook groter dan bij het willekeurig gebruik van naalden, acupunctuur is waarschijnlijk even effectief bij spierpijnen als conventionele behandelingsmethoden en zal zelfs minder kans op verkeerde lichaamsreacties geven, zoals dat bij geneesmiddeltherapieën wel kan gebeuren.

5,6 nivel/wvc

173

Linnemans, W.A.M.

Onderzoek: de stand van zaken van wetenschappelijk onderzoek ten aanzien van de alternatieve geneesmethoden/ W.A.M. Linnemans.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.3, no.12, 1986, p.102-111

NOVAG-congres 8-2-1986.

Beschrijving van een 'concept-in-ontwikkeling' waarbij blijkt dat de beschreven reductionistische benadering niet toepasbaar is op vele alternatieve geneeswijzen, daar deze gebaseerd zijn op de holistische benadering. De holistische benadering kan

echter voor het empirisch-analytisch onderzoek grote problemen opleveren wanneer men niet bijzonder nauwkeurig de onderzoeksdoelen en randvoorwaarden definieert.

5,0 nivel/idag

174

Lubsen, J.

Moerman, Muntendam en het meten met verschillende maten in de geneeskunde/ J. Lubsen.-

Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde; jrg.128, no.26, 1984, p.1244-1247

Beschrijving van het onderzoeksprotocol bij het "Moerman-onderzoek", met een aantal kritische kanttekeningen. Voornaamste punt van kritiek is ook hier weer het ontbreken van een controlegroep. Een aantal veel gehoorde cliché's wordt door de auteur weerlegd: "vergelijkend onderzoek is in strijd met de holistische opvatting van de geneeskunde", "het is onmogelijk de behandelwijze 'dubbelblind, placebo gecontroleerd' te beoordelen", "de beoordelingscriteria van de reguliere geneeskunde zijn voor de 'alternatieven' niet te gebruiken", "het werkingsmechanisme van alternatieve geneeswijzen is onbekend, dus kan zij niet op werkzaamheid getoetst worden", "het onthouden van de onderzochte geneeswijze aan een controlegroep is onethisch". De kern van de discussie zou moeten gaan over de vraag op welke grondslagen de beoordeling van de werkzaamheid van geneeswijzen gebaseerd dient te zijn.

5,0 nivel/wvc

Maassen van den Brink, H.

Beroepsorganisaties alternatieve geneeswijzen: een inventariserend onderzoek/ H. Maassen van den Brink, H.C.M. Vorst.-

Zoetermeer: NRV, 1986

Idem, no. 62

2,5 nivel

Maas, H.P.J.A.

Samen leven, samen werken: rede uitgesproken bij de
aanvaarding van het ambt van privaatchocent in de ho-
moeopathie aan de faculteit der geneeskunde van de VU
te Amsterdam/ H.P.J.A. Maas.-
Amsterdam: VU-Uitgeverij, 1983

Idem, no. 63
2,5 nivel/zfr

175

Mellenbergh, G.J.

Wetenschapsopvattingen en alternatieve geneeswij-
zen/ G.J. Mellenbergh.-
Medisch Contact; jrg.37, no.51/52, 1982, p.1629-1632

Kritische kanttekeningen bij het Rapport alterna-
tieve geneeswijzen in Nederland van de commissie
Muntendam. Met name de argumentatie voor enkele
opvattingen van de commissie over wetenschap en
wetenschapsbeoefening wordt weerlegd. Geconcludeerd
wordt, dat met betrekking tot wetenschappelijke
onderbouwing niet alle alternatieve geneeswijzen
over een kam geschoren kunnen worden. Het is moge-
lijk wetenschap af te grenzen van pseudowetenschap.
De effecten, al dan niet in objectieve zin, van
alternatieve behandelwijzen kan men niet afdoen met
de term 'placebo-effecten'; het optreden van dergelij-
ke effecten behoeft wel degelijk een gefundeerde
wetenschappelijke verklaring.

5,0 wvc/nivel/zfr

Moore, J.

Why do people seek treatment by alternative medi-
cine?/ J. Moore, K. Phipps, D. Marcer.-
British Medical Journal; jrg.290, no.6461, 1985, p.28-
29

Idem, no. 206
6,5 wvc/nivel

176

Mulder, J.H.

Alternatief en regulier: protocol voor een onderzoek naar de waarde van een omschreven alternatieve therapie in de behandeling van patiënten met een bepaalde aandoening/ J.H. Mulder.-

Medisch Contact; jrg.39, no.34, 1984, p.1075-1077

Beloonde bijdrage van de door de Stichting F. Gaymans Studiefonds uitgeschreven prijsvraag: beschrijving van een onderzoeksmodel of methode voor een of meer alternatieve geneeswijzen. Doel van bovengenoemde stichting is het stimuleren van wetenschappelijk onderzoek in de randgebieden van de universitaire geneeskunde in de ruimste zin van het woord.
5,0 nivel/wvc/zfr

177

Muntendam, P.

De troebelen rond het Moerman-onderzoek: een nieuwe lente, maar geen nieuw geluid/ P. Muntendam.-

Medisch Contact; jrg.40, no.13, 1985, p.383-384

Net als in het begin van de jaren vijftig laaien ok nu de emoties rond het onderzoek naar de waarde van de Moerman-therapie hoog op. Het is de vraag of opzet en uitvoering van dergelijk onderzoek objectief kan geschieden. Men zou zich beter kunnen beraden op de mogelijkheden om patiënten die deze behandeling wensen, in de gelegenheid te stellen haar te ondergaan. Verschillende particuliere ziektekostenverzekeringen stellen zich wat dit betreft soepeler op dan de ziekenfondsen.

5,3 wvc/oo/nivel

178

Onderzoek

Onderzoek Moermantherapie verloopt problematisch.-
Het Ziekenhuis; jrg.13, no.6, 1983, p.219

Korte schets van het verloop van het Moermanonderzoek en de huidige stand van zaken.

5,0 nivel/wvc

179

Patka, P.

Alternatieve geneeskunst, (e)en experiment/ P. Patka.-
Medisch Contact; jrg.41, no.11, 1986, p.337

Van nieuwe, veelal alternatieve methoden van behandeling hoopt men dat zij een beter resultaat te zien geven. Die hoop moet echter op haar merites worden onderzocht. Het advies een behandeling toe te passen zonder de nog onbekende waarde van die behandeling te onderzoeken is een slecht advies - wetenschappelijk, maatschappelijk en menselijk gezien. Het biedt de patiënt valse hoop.

5,0 nivel/zfr

180

Poole, S.R.

Patients who request alternative (non-medical) health care/ S.R. Poole, R.E. Anstett.-

Journal of Family Practice; jrg.16, no.4, 1983, p.767-772

Patiënten ontwikkelen hun ideeën over gezondheidszorg via een breed scala van bronnen; huisartsen worden daarom nogal eens geconfronteerd met een vraag naar zorg die afwijkt van gestandaardiseerde zorg. Dit onderzoek beschrijft 23 families die een huisarts vroegen om alternatieve behandelingen. Hun verzoek, hun gefundeerde redenen tot dit verzoek, de onderliggende bronnen en stromen, de manier waarop het verzoek door de arts werd behandeld, het medisch resultaat en de mate van patiëntensatisfactie worden beschreven.

5,0 nivel

Prins, M.E.F.

Leatrile, wel of geen wondermiddel tegen kanker?/
M.E.F. Prins, J.H. Mulder.-

Idem, no. 68
2,5 nivel

181

Pruyn, J.F.A.

Cancer patients' personality characteristics, physician-patient communication and adoption of the Moerman diet/ J.F.A. Pruyn, R.M. Rijckman, C.J.M. van Brunschot, H.W. van den Borne.-

Social Science and Medicine; jrg.20, no.8, 1985, p.841-847

Borstkanker patiënten en patiënten met de ziekte van Hodgkin (n=663) werden geconsulteerd door specialisten in 15 verschillende medische centra in Nederland en daaropvolgend werden 498 van hen thuis onderzocht om interacties tussen hun persoonlijke karakteristieken, hun mogelijkheid om de van de specialist verkregen informatie met betrekking tot hun ziekte, de behandeling en prognose te reproduceren, en hun attitude ten opzichte van het opgekregen dieet te onderzoeken. De gegevens wezen uit dat de patiënten die vonden dat zij te weinig en onduidelijke informatie hadden gekregen meer geneegen waren het Moerman dieet te volgen dan degenen die tevreden waren over de verkregen informatie.

5,0 nivel

182

Pullar, T.

Alternative medicine: cost and subjective benefit in rheumatoid arthritis/ T. Pullar, H.A. Capell, A. Millar, R.G.Brooks.-

British Medical Journal; jrg.285, no.6355, 1982, p.1629-1631

Zevenentachtig patiënten met seropositieve reumatoïde arthritis werd gevraagd naar hun uitgaven bij hun zoeken naar genezing. Hierbij werd gerekend

alternatieve geneeskunde, thuishulp en conventionele geneeskunde. Het meeste geld werd uitgegeven aan thuishulp. Zestig procent van de patiënten had alternatieve behandelwijzen geprobeerd, maar de uitgaven hiervoor waren relatief laag en slechts een klein deel had positieve waardering.

5,6 nivel/wvc

183

Riley, J.N.

Client choices among osteopaths and ordinary physicians in a Michigan Community/ J.N. Riley.-

Social Science and Medicine; jrg.14B, no.2, 1980, p.111-120

In het Amerikaanse gezondheidszorgsysteem is osteopathie de meest succesvolle onorthodoxe subcultuur. Deze studie laat zien hoe het beeld van cliënten m.b.t. osteopaten en artsen het gebruik beïnvloeden, daarbij handelt zij over relaties tussen patiënten- en artsenkarakteristieken. Het onderzoek in het kleine stadje in Michigan waar eenieder even makkelijk toegang heeft tot artsen als tot osteopathen is gebaseerd op een steekproef. Een belangrijk deel van de patiënten geeft geen verschil tussen beide soorten hulpverleners aan. Toch wordt er meer gebruik gemaakt van de osteopathen dan van de reguliere artsen.

5,2 nivel/wvc

184

Ronhaar, A.

De geschiedenis van het onderzoeksprotocol/ A. Ronhaar.- Uitzicht; no.2, 1985, p.10-12

Na vier jaren van overleg en onderhandelingen is het definitieve protocol opgesteld voor een onderzoek naar de effecten van de Moerman-therapie. Besproken worden de redenen voor de Moermanartsen toch hun medewerking aan een onderzoek volgens dit protocol te houden.

5,0 wvc

Schamhart, D.H.J.

Natuurwetenschap en natuurgeneeswijzen: van orde naar chaos?/ D.H.J. Schamhart, W.A.M. Linnemans, R. van Wijk.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.1, no.6, 1985, p.250-257

De communicatie tussen de natuurgeneeswijzen en de natuurwetenschappen lijkt uiterst gebrekkig. Momenteel kan er van een conflictsituatie worden gesproken. Volgens de gangbare opvattingen kenmerkt de natuurgeneeswijze (alsmede andere alternatief genoemde vormen van geneeskunde) zich door de afwezigheid van een fundamentele onderbouw, die aan waarden en normen van wetenschap, in het bijzonder natuurwetenschappelijk 'verstaanbare' criteria, kan worden onderworpen. Teneinde deze patstelling te doorbreken is het noodzakelijk een (biologisch) model te ontwikkelen, dat en de essentie van de natuurgeneeswijze bevat en toetsbaar is volgens natuurwetenschappelijke criteria.

5,0 nivel/idag

Slooff, R.

Onderzoek naar acupunctuurprogramma's voor heroineverslaafden: een 'belevingsonderzoek' onder cliënten/ R. Slooff, H.F.L. Garretse, R. Geyer, A.J. Fabriek.- WEON bijeenkomst, 24 en 25 april 1986, te Zeist

Rond twee ambulante acupunctuurprogramma's voor heroineverslaafden is een (belevings-)onderzoek onder cliënten verricht met het doel voorzover mogelijk een beeld te krijgen van: de samenstelling van de groep cliënten en de opinies van de cliënten over het effect van de verkregen behandeling. Het doel van deze programma's is heroinegebruikers te helpen bij het afkicken door symptomen van opiaatonthouding te bestrijden. De voordracht gaat in op onderzoeksopzet en op verkregen resultaten. Daar niet gewerkt kan worden met een controlegroep is het niet moge-

lijk 'harde' uitspraken te doen over de waarde van acupunctuur als hulpmiddel bij afkicken. Dit kan wel met behulp van een inmiddels gestart vervolgonderzoek binnen het Huis van Bewaring te Rotterdam. Ook op de opzet van dit vervolgonderzoek wordt ingegaan.
5,0 nivel

187

Snel, F.

Paranormale geneeswijze: bijdrage tot een onderzoeksprogramma/ F. Snel, B. Millar.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.1, no.3, 1984, p.15-19

Onderzoek naar de werkwijze van paranormale genezers, met het doel de betrokken mechanismen te ontdekken.

Voor elke dertien huisartsen is een paranormale genezer, een onontkoombaar feit. Onderzoekingen hebben aangetoond dat 60% en meer patiënten verbetering na behandeling meldden. Het criterium van zelf-rapportage heeft echter grote tekortkomingen. In dit artikel wordt een onderzoeksprogramma voor paranormale geneeswijzen voorgesteld. Op basis van parallellen met andere verschijnselen, blijken suggestie en ontspanning belangrijke aspecten te zijn.
5,0 nivel/idag/zfr

Sonsbeek, J.L.A. van

Het raadplegen van alternatieve genezers in 1979 en 1981/ J.L.A. van Sonsbeek.-

Tijdschrift voor Sociale Gezondheidszorg; jrg.61, no.15, 1983, p.506-514

Idem, no. 72

2,5 ncgv/wvc/zfr/nivel

188

Stewart, D.

Acupuncture analgesia: an experimental investigation/

D. Stewart, J. Thomson, I. Oswald.-

British Medical Journal; jrg.1, no.6053, 1977, p.67-70

Een onderzoek naar het werkelijke effect van acupunctuur als pijnverdover. In een drie uur durende bijeenkomst werd bij twaalf proefpersonen de pijn en tolerantie-drempel bij warmte/hitte vergeleken. Daarop volgden controle-bijeenkomsten, zonder acupunctuurnaalden, met electrisch gefimpulseerde naalden en met gewone naalden op plaatsen waar geen meridianen lopen. Acupunctuur bleek beduidend meer effectief dan suggestie bij het oproepen van pijndrempels, maar de drempels bleven wel net beneden de tolerantie-grens.

5,0 nivel/wvc

189

Stiphout, W.-A. van

Retrospectief onderzoek naar de positieve resultaten van de behandeling met homeopathie en acupunctuur/ W.-A. van Stiphout, A. Verheggen.-

Nijmegen: Werkgroep Erkenning Homeopathie en Acupunctuur, 1980

Voor het onderzoek werden 61 patiënten geselecteerd van het Medisch Centrum voor Homeopathie en Acupunctuur te Nijmegen, door middel van door hen ingevulde open vragen-formulieren, waarop zij te kennen hadden gegeven met homeopathie en acupunctuur positieve ervaringen te hebben opgedaan. Geprobeerd werd een zo volledig en objectief mogelijk beeld van de ziektegeschiedenissen te verkrijgen (via patiënt zelf, huisarts en specialist). Uit de geschiedenissen wordt geconcludeerd dat iedere arts eigenlijk in overleg met de patiënt de voor hem/haar best passende methode moet zoeken en om een eerlijke keuze tussen de diverse geneeswijzen mogelijk te maken is het noodzakelijk dat, bijvoorbeeld door opname in het ziekenfonds, de financiële aspecten voor de patiënt geen belemmering vormen.

5,0 nivel/wvc

190

Taverne, H.

Rapport Muntendam/ H. Taverne.-

Homeopatisch Tijdschrift; jrg.94, 1983, no.1, p.4-6

Kanttekeningen bij het commentaar van de KNMG op het rapport Muntendam. Volgens auteur wijst het KNMG elke aanbeveling van de commissie af op grond van het ontbreken van bewijs van effectiviteit.

3,5 nivel

191

Taylor Reilly, D.

Young doctors' views on alternative medicine/ D. Taylor Reilly.-

~~British Medical Journal; jrg.287, no.6388, 1983, p.337-339~~

Onderzoek naar de attitudes ten opzichte van alternatieve geneeskunde onder 100 huisartsen in opleiding. Een positieve houding was er bij 86 respondenten, waarbij 18 tenminste een alternatieve therapie zelf gebruikten en 70 een verdere opleiding in alternatieve geneeskunde wilden volgen. Totaal 31 huisartsen in opleiding hadden zelf patiënten voor dit soort behandelingen doorverwezen; 12 van hen verwezen naar niet-medisch gekwalificeerde beoefenaars. De meest gebruikte methoden waren hypnose, manuele therapie, homeopathie en acupunctuur. Van hen hadden 22 zelf een behandeling ondergaan of bij zichzelf toegepast gekoppeld aan een hoger professioneel gebruik. Deze bevindingen wijzen uit dat alternatieve methoden op dit moment gebruikt worden als aanvulling op de orthodoxe geneeskunde en uitgroei ervan lijkt evident.

5,2 nivel/wvc

192

Transferpunt

Transferpunt Gefintegreerde Geneeskunde: brug tussen traditionele en alternatieve methoden.-

Utrechts Universiteitsblad; 19 april 1985

Sinds eind 1983 probeert een aantal onderzoekers binnen de Utrechtse vakgroep voor moleculaire celbiologie met het 'Transferpunt Gefintegreerde Geneeskunde' de kloof tussen de denkwijzen van de alternatieve en de traditionele geneeskunde te overbruggen.

Transferpunten bij universiteiten vormen een 'doorgeefluik' tussen wetenschappelijk onderzoekers en 'de maatschappij'. Het Transferpunt Gefintegreerde Geneeskunde wil bedrijven en instellingen helpen om vragen te formuleren en een projekt op te zetten, dat bij een universitair instituut kan worden uitgevoerd (voornamelijk effectonderzoek).

5,0 niveau

193

Verbrugh, H. S.

Alternatieve geneeswijzen: een poging tot systematische ordening/ H.S. Verbrugh.-

In: Medisch Jaarboek; 1979, p.540-548

Na een korte inleiding met betrekking tot het ontstaan van de belangstelling rond alternatieve geneeswijzen, gaat de auteur in op de mogelijkheid van systematische ordening van alternatieve geneeswijzen op basis van de toepassing van het paradigma-begrip.

5,0 niveau

194

Verbrugh, H.S.

Antropologische geneeskunde en alternatieve geneeskunde/ H.S. Verbrugh.-

Metamedica; jrg.62, no.6, 1983, p.405-412

De praktisch-intuïtief opererende alternatieve genezers zullen, gegeven de natuurwetenschappelijke oriëntatie die de geneeskunde in onze cultuur zich - waarschijnlijk als blijvende verworvenheid- heeft eigen gemaakt, nooit verder komen dan de marginale plaats die ze nu innemen zonder een behoorlijke filosofisch theoretische fundering te krijgen, en de

antropologische geneeskunde lijkt de meest aangewez-
zen 'school' om hen die te verschaffen.

5,0 nivel/wvc

195

Verbrugh, H.S.

Alternatieve geneeswijzen: hoe zuiveren we de serieuze
vernieuwing van de kwakzalverij/ H.S. Verbrugh.-
Maatschappelijk Gezondheidszorg; jrg.8, no.1, 1980,
p.6-15

Benadering van het onderscheid tussen regulier en
alternatief vanuit de wetenschapstheorie.

5,0 nivel/wvc

Verbrugh, H.S.

'Alternatieve geneeswijzen': en het Prokrustusbed van
het regulier begrip/ H.S. Verbrugh.-
Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde;
jrg.1, no.6, 1985, p.245-249

Idem, no. 15

1,5 nivel/zfr/idag

Vlasblom, R.

Grenzen aan de alternatieve geneeskunde/ R. Vlasblom.-
Intermediair; jrg.21, no.20, 1985, p.31-35

Idem, no. 16

1,5 wvc/zfr

196

Vroon, P.A.

Het beoordelen en veroordelen van alternatieve genees-
wijzen/ P.A. Vroon.-
Medisch Contact; jrg.36, no.26, 1981, p.791-792

Werkt een ingreep en, zo ja, hoe? Alternatieve ge-
neeswijzen worden vaak verworpen omdat haar verte-
genwoordigers vooral over de laatste vraag onduide-
lijk of voor anderen onbegrijpelijk zijn. Echter,
strijdigheid met de reguliere leer -die overigens

evenzeer te maken heeft met fenomenen die de 'alternatieven' zo omstreden maken- leidt niet tot de conclusie dat er geen andere, gelijkwaardige, misschien zelfs betere theorieën bestaan of worden ontwikkeld. De auteur haakt in op de rapportage van enige reumatologen in MC nr.19/1981 en doet (onder meer) onderzoek op het gebied van de psychofysiologie.

5,0 nivel/zfr

197

Wedel-Jansens, H.L.

De beïnvloeding van het prestatie-vermogen met acupunctuur: een dubbelblind experiment/ H.L. Wedel-Jansens.-

Nederlands Tijdschrift voor Integrale Geneeskunde; jrg.3, no.12, 1986, p.128-130

In dit artikel wordt het effect van een acupunctuurbehandeling op het prestatievermogen onderzocht.

5,0 nivel/idag

198

Weerts, J.M.P.

Registratiefase van het Moermanonderzoek afgerond: voldoende patiënten aanwezig/ J.M.P. Weerts.-

Tijdschrift Kanker; jrg.8, no.6, 1984, p.3-5

Momenteel zijn er voldoende patiënten uit de registratiefase gekomen om het prospectieve onderzoek naar de waarde van de Moermantherapie te kunnen beginnen. Slechts 6 van de 31 zogenaamde Moermanartsen hebben zich bereid verklaard aan het onderzoek deel te nemen.

5,0 wvc

199

Wiegant, F.A.C.

Directe reacties van organismen op homeopatische potenties: een literatuurstudie ter voorbereiding van onderzoek/ onder red. van F.A.C. Wiegant; samengest. door

W.A.M. Linnemans, H. Stuut, F.A.C. Wiegant, R. van Wijk.-

Alkmaar: VSM Geneesmiddelen, 1986

5,0 nivel/trans

200

Wiersma, M.

Homeopathie en bewijsvoering/ M. Wiersma.-

Medisch Contact; jrg.37, no.51-52, 1982, p.1640-1642

Ziekte is evenals het leven zelf een dynamisch-energetisch gebeuren. De werking van geneesmiddelen kan daarom niet enkel materieel-substantieel worden verklaard; voor bewijsvoering en effectmeting kan niet met natuurwetenschappelijke methoden worden volstaan. De auteur pleit voor een additieve plaats voor de alternatieve geneeswijzen.

5,0 nivel/wvc/zfr

201

Witsenburg, B.C.

Bewijsvoering waarde antroposofische geneeskunde/ B.C.

Witsenburg.-

Medisch Contact; jrg.37, no.42, 1982, p.1339-1341

Na een toelichting op de gebruikte antroposofische therapie, wordt aan de hand van drie ziektegeschiedenissen besproken, waarom de bestaande wetenschappelijke methoden ongeschikt zijn om antroposofische therapieën te beoordelen. Betoogd wordt, dat een beoordelingsmethode voor individuele ziektegeschiedenissen moet worden ontwikkeld.

5,0 wvc/zfr/nivel

202

Zouwe, N. v.d.

Hoeveel kankerpatiënten in het Antoni van Leeuwenhoek Ziekenhuis laten zich ook 'alternatief' behandelen?/ N. v.d. Zouwe, J. Reurink, E. Engelsman, G.J.F.P. Hane-wald, F.S.A.M. van Dam.-

Tijdschrift Kanker; jrg.6, no.6, 1982, p.17-20

Alternatieve kankertherapieën zijn onderwerp van verhitte discussies, met voor- en tegenstanders. Over hoeveel kankerpatiënten het nu gaat, wie er gebruik van maken en waarom, zijn gegevens bekend. Inzicht hierin is niet verkregen door onderzoek dat in Nederland naar het gebruik van alternatieve behandelwijzen is gedaan, omdat in deze studies maar zeer weinig kankerpatiënten voorkwamen. Een steekproef, die alleen uit kankerpatiënten bestaat, kan een beter beeld van het gebruik van alternatieve kankertherapieën opleveren. Daartoe biedt een onderzoek op de polikliniek van een kankerziekenhuis gelegenheid. Dit houdt natuurlijk wel de beperking in, dat alleen kankerpatiënten die ook regulier behandeld worden, in het onderzoek opgenomen worden.

5,0 nivel/nrv/wvc

6. BUITENLAND

203

Bragt, J. van

Hoe regulier zijn de alternatieven?/ J. van Bragt.-
Huisarts nu; jrg.10, no.10, dec.1981, p.329-331

Pleidooi voor de toetsing van alternatieve behandelwijzen op hun wetenschappelijke waarde. De Vlaamse Wetenschappelijke Vereniging gaat opnieuw van start met een werkgroep "Alternatieve Behandelingswijzen".
6,0 nivel

Cleary, P.D.

Chiropractic use: a test of several hypotheses/ P.D. Cleary.-
American Journal of Public Health; jrg.72, no.7,
jul.1982, p.727-730

Idem, no. 155
5,6 wvc/nivel

Dummer, Th.G.

De natuurtherapeut in de internationale maatschappij/ Th.G. Dummer.-
Lichaam en Geest: tijdschrift voor natuurgeneeswijzen;
jrg.33, no.1, 1986, p.27-30

Idem, no. 10
1,6 nivel/idag

204

Krebs, H.

Auszenseitermethoden oder Schulmedizin?/ H. Krebs.-
Geistige Behinderung; jrg.22, no.1, 1983, p.13-25

Het onderscheid tussen academische en "outsider" (niet-officiële) geneeskunde is slecht te trekken en historisch bepaald. Derhalve verdient iedere therapie een kritische toetsing. Het is belangrijk, dat bij geen enkele therapie valse hoop wordt gewekt bij

de patiënt of diens omgeving. Deze beschouwingen worden toegelicht aan de hand van de uiterst omstre- den cel-therapie bij Down-syndroom.

6,5 ncv/wvc

Lewith, G.T.

Can we assess the effects of acupuncture?/ G.T. Le- with.-

British Medical Journal: jrg.288, no.6429, 1984, p.1475-1476

Idem, no. 171

5,6 nivel/wvc

Lewith, G.T.

How effective is a acupuncture in the management of pain?/ G.T. Lewith.-

Journal of the Royal College of General Practitioners; jrg.34, no.262, 1984, p.275-278

Idem, no. 172

5,6 nivel/wvc

205

Lister, J.

Current controversy on alternative medicine/ J. Lis- ter.-

New England Journal of Medicine; jrg.309, no.24, 1983, p.1524-1527

Overzicht van de discussie tussen orthodoxe en al- ternatieve geneeskunde in Groot-Brittannië, waarbij door de auteur gepleit wordt de laatste meer als complementaire geneeskunde te gaan zien. Dit zeker in verband met de stijgende ontevredenheid over het 'falen' van de reguliere geneeskunde.

6,0 nivel/wvc

206

Moore, J.

Why do people seek treatment by alternative medi- cine?/ J. Moore, K. Phipps, D. Marcer.-

Kort verslag van een enquête naar gezondheidsklachten waarvoor patiënten gebruik maken van alternatieve geneeswijzen, motivatie en verwachtingen van de patiënten en de effectiviteit van de behandeling van pijn en depressie.

6,5 wvc/nivel

Pullar, T.

Alternative medicine: cost and subjective benefit in rheumatoid arthritis/T. Pullar, H.A. Capell, A. Millar, R.G.Brooks.- 1982

British Medical Journal; jrg.285, no.6355, 1982, p.1629-1631

Idem, no. 182

5,6 nivel/wvc

207

Stuer, H.

De zwenking van het patiëntengedrag naar alternatieve geneeskunde/ H. Stuer.-

Huisarts nu; jrg.9, no.9, 1980, p.316-319

In Nederland zouden in 1960 10.000 patiënten per jaar onbevoegde genezers raadplegen. In een representatieve steekproef uitgevoerd door van de Vall eveneens in 1960 had 23% der ondervraagden contact met alternatieve genezers gehad. In 1975 zouden vijf miljoen alternatieve behandelingen zijn uitgevoerd: d.i. 8% van het totale pakket huisartsbehandelingen. Voor België zijn geen exacte cijfers ter beschikking. Het is evenwel duidelijk dat huisartsen steeds meer om informatie gevraagd wordt door patiënten over een of ander alternatief fenomeen. Ook worden huisartsen ervan in kennis gesteld als hun patiënten alternatief consulteren. Over patiëntengedrag komt de laatste tijd meer en meer studiemateriaal beschikbaar. Deze gegevens zijn bruikbaar om de oorzaken van de ommezwaai van patiënten naar alternatieve

geneeskunde te bestuderen: enkele fenomenen worden
in dit artikel beschreven.

6,0 nivel

Vanderpool, H.Y.

The holistic hodgepodge: a critical analysis of holistic medicine and health in America today/ H.Y. Vanderpool.-

Journal of Family Practice; jrg.19, no.6, 1984, p.773-781

Idem, no. 14

1,6 nivel

Wharton, R.

Complementary medicine and the general practitioner/ R. Wharton, G. Lewith.-

British Medical Journal; jrg.292, no.6354, 1986, p.1498-1500

Idem, no. 78

2,6 nivel

AUTEURSINDEX

Boelen, J.L.A.

87

Boer, E.J.

30, 31, 88

Bol, F.A.

32, 33, 34, 35, 36, 37

Borne, H.W. van den

40, 181

Bosch, S. van den

154

Bouma, J.

38, 89

Bragt, J. van

203

Brekelmans, F.J.A.M.

153

Brink-Poort, M. van

39

Brokke, L.H.

6

Brooks, R.G.

182

Brouwer, J.

90

Brunschot, C.J.M. van

40, 181

Buurma, H.

91

C

Capell, H.A.

182

Centraal Bureau voor de
Statistiek

41

A

Aakster, C.

1, 18, 19, 20, 21, 22,

23, 24, 132, 145, 146,

147, 148, 149, 150, 157

Adrichem, J.A.M. van

2

Akerle, Q.

81

Alyon, L.

26

Anstett, R.E.

180

Atteveld, J.T.M.

151

B

Bakker, F.J.

152

Bakker, L.F.

3, 27, 85, 133

Bannerman, R.H.

86

Bavelaar, W.

134

Berendsen, W.

153

Bergeijk, P.A.G. van

28

Berliner, H.S.

4

Berman, M.

134

Bodde, H.G.

5, 133

Centrale Raad voor de
Volksgezondheid

92

Centrum voor Geïnte-
greerde Geneeskunde

135

Chunglin Kwa

170

Cleary, P.D.

155

Commissie Muntendam

93

D

Dam, F.S.A.M. van

42, 202

Debats, F.J.M.

156

Dequeker, J.

166

Di Scipio, W.J.

168

Dijk, P. van

7, 8, 43, 44, 45, 46, 47,
48, 140, 157, 158, 160

Dresden, S.

94

Drogendijk, A.C.

9

Dummer, Th.G.

10

E

Engelsman, E.

202

Erven, A.J. van

135

Es, J.C. van

49, 50

Eyck, J.W.L. van
95

F

Fabriek, A.J.

186

Freer, C.B.

51

Froe, A. de

52

G

Ganzevles, P.G.J.

161

Gardeniers-Berendsen,
M.H.M.F.

96

Garretse, H.F.L.

186

Geyer, R.

186

Graat, T.

53

Gribnau, F.W.J.

54

Griffioen, R.W.

163

Groen, P.N.

164

Guilleman, J.

165

H

Hanewald, G.J.F.P.

202

Harderwijk, E.D.

98

Heijl, J.G.

55, 99

Hermans, M.	Kommissie Gelijke Rechten voor alle Geneeswijzen
137	90
Heye, R.	Koninklijke Nederlandse Akademie v. Wetenschappen
166	102
Honigh, F.M.	Koninklijke Nederlandse Maatschappij ter bevoor- dering der Geneeskunst
56, 100	103
I	Kortenhoeven, D.
Iemhoff, W.G.J.	105
57	Kraft, D.
J	59
Jong, A. de	Krebs, H.
101	204
K	Kunst, L.
KNAW	60
102	L
KNMG	Lamoen, G.J. van
103	106
Kane, J.	Leeden, H. van der
168	118
Kant, E.	Lewith, G.T.
169	171, 172
Kelder, A.J.	Limberger, H.H.B.
58	61
Kerafa-Smart, J.	Linnemans, W.A.M.
139	153, 173, 185, 199
Keulartz, J.	Lister, J.
170	205
Kiers, J.	Lubsen, J.
104	174
Kind, L.A.P. de	M
58	Maas, H.P.J.A.
Klinkert, J.J.	63
140	Maas, P.J. van der
KMG Klijnveld Kraayenhof en Co.	107
135	

Maassen van den Brink, H.
62
Mackenbach, J.P.
64
Mannaerts, J.
108
Marcer, D.
206
Mees, L.F.C.
11
Meijer, O.G.
140
Mellenbergh, G.J.
175
Menges, L.J.
140
Meulenhoff, J.S.
58
Mijn, W.B. van der
109
Millar, A.
182, 187
Moore, J.
206
Mulder, J.H.
68, 176
Muntendam, P.
110, 111, 112, 113, 177

N

Nationale Raad voor de
Volksgezondheid
114

O

Ooijendijk, W.T.M.
65
Oswald, I.
188

P

Patka, R.
179
Peelen, G.J.
66
Phipps, K.
206
Plaats, K.T. van der
67
Poole, S.R.
180
Praag, H. van
141
Prins, M.E.F.
68
Pruyn, J.F.A.
40, 181
Pullar, T.
182

Q

Querido, A.
13

R

Radder, H.
69, 170
Rasker, J.J.
118
Reijden, J.P. van der
119, 120, 121, 125
Reurink, J.
202
Riet, A. van 't
70
Rijckman, R.M.
181
Riley, J.N.
183

Ronhaar, A.	Stuut, H.
184	153, 199
Roos, J.	
13	T
Ryckman, H.W.	
40	Taverne, H.
	124, 190
S	Taylor Reilly, D.
	191
Salmon, J.W.	Thomson, J.
4	188
Schamhart, D.H.J.	Thung, P.J.
12, 153, 185	13
Schut, F.T.	Top, S.
28	166
Schuurmans Stekhoven, W.	
122	V
Sitsen, J.M.A.	
58	Vanderpool, H.Y.
Slooff, R.	14
186	Vaste Kamercommissie voor
Smulders, M.J.	de Volksgezondheid
133	125
Snel, F.	Verbrugh, H.S.
161, 187	15, 193, 194, 195
Sonsbeek, J.L.A. van	Verheggen, A.
71, 72	189
Spanje, F.A. van	Vet, D. van der
73	126
Steehman, U.A.M.	Vink-Stephan, J.J.
123	58
Steiner, F.J.F.	Vlasblom, R.
118	16
Stewart, D.	Vliet, R.C.J.A. van
188	74, 75
Stiphout, W.-A. van	Vorst, H.C.M.
189	62
Streekziekenhuis Koningin	Vos, R.
Beatrix	91
135	Vroon, P.A.
Stuer, H.	76, 140, 142, 196
207	

W

Waal, W.J.
128
Wedel-Jansens, H.L.
197
Weel, C. van
77, 143
Weerts, J.M.P.
198
Weg, J. van de
144
Wellen, J.
17
Wharton, R.
78
Wiegant, F.A.C.
12, 153, 199
Wiersma, M.
200

Wiese, J.
129
Wijk, R. van
153, 185, 199
Witsenburg, B.C.
130, 201

Y

Yntema, L.
79

Z

Zouwe, N. van de
202
Zwaveling, A.
131

BRONNEN: ADRESSEN

idag

Stichting IDAG

Informatie en Documentatiecentrum Alternatieve Genees-
wijzen

Springweg 7

3511 VH Utrecht

tel. 030 - 315014

ncgv

Nederlands centrum voor Geestelijke volksgezondheid

Da Costakade 45

Postbus 5103

3502 JC Utrecht

tel. 030 - 935141

nivel

Nederlands instituut voor onderzoek van de eerste-
lijnsgezondheidszorg

Drieharingstraat 26

Postbus 1568

3500 BN Utrecht

tel. 030 - 319946

nrv

Nationale Raad voor Volksgezondheid

Gebouw Meerhorst III, Boerhavelaan 1

Postbus 7100

2701 AC Zoetermeer

tel. 079 - 517644

oo

Stichting O&O

Nederlands Ontwikkelings- en Ondersteuningsinstituut
voor huisarts en eerstelijnszorg

Drieharingstraat 26

Postbus 1555

3500 BN Utrecht

tel. 030 - 332113

ru

Rijksuniversiteit Utrecht
Vakgroep Algemene Gezondheidszorg en Epidemiologie
Bijlhouwerstraat 6
3511 ZC Utrecht
tel. 030 - 331123

trans

Transferpunt voor Geïntegreerde Geneeskunde
Rijksuniversiteit Utrecht
Vakgroep Moleculaire Celbiologie
Padualaan 8
3584 CH Utrecht
tel. 030 - 533972

wvc

Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur
Bibliotheek en documentatie
Sir Winston Churchillaan 368
Postbus 5406
2280 HK Rijswijk
tel. 070 - 407911

zfr

Ziekenfondsraad
Prof. J.H. Bavincklaan 2
Postbus 396
1180 BD Amstelveen
020 - 5478911

IN DEZE SERIE ZIJN REEDS VERSCHENEN:

Wijkverpleging/kruisvereniging:
samengesteld door R. Willemsen
bibliografie jrg.1, no.1, 1986, 115p.

Ouderen (I):
samengesteld door A.K. de Leeuw
bibliografie jrg.1, no.2, 1986, 108p.

Ouderen (II):
samengesteld door A.K. de Leeuw
bibliografie jrg.1, no.3, 1986, 132p.

Relatie eerste en tweede lijn:
samengesteld door R. Willemsen
bibliografie jrg.1, no.4, 1986, 150p.

De apotheker:
samengesteld door A.K. de Leeuw
bibliografie jrg.1, no.5, 1986, 241p.

